

Orta Doğu'da Ulus Devlet Formasyonunun Ortaya Çı- kardığı Sorunlar ve Türkiye

DOI: 10.26466/opus.405973

*

Yaşar Yeşilyurt*

*Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, SBE. Sosyoloji Ana Bilim Dalı Kırıkkale / Türkiye
E-Posta: y.yesilyurt71@hotmail.com ORCID: [0000-0002-9094-1538](https://orcid.org/0000-0002-9094-1538)

Öz

Orta Doğu, medeniyetin doğduğu ve buna bağlı olarak da devlet kavramının farklı etnik, kültürel ve dinî olarak şekillendiği coğrafyaların en önemli merkezi konumundadır. XX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren İslam Dünyası'nda özellikle de Orta Doğu'da ulus devletlerin kurulmasıyla birlikte dinî toplumsal bir tasavvur ve aidiyet duygusu olan ümmet yerine, ulusal bölgesel kimlikler ikame edilerek bu kimlikler ulus devlet aracılığıyla pekiştirilmiştir. Otoriter ve kişiselleşmiş iktidarlara sahip Orta Doğu'daki ulus devletler küreselleşmeyle birlikte yaygın egemenlik anlayışının karşısında bir tehdit olarak görülmesiyle birlikte etnik ve mezhebi uyanışların canlandırılmasıyla çözülmeye zorlanmaktadır. Eski dünya düzeni ulus devletler üzerinden imparatorlukları parçalayarak imparatorlukların sonunu hazırlarken yenedünya düzeni aynı şekilde yine ulus devletlerin parçalanması için yeni ulus devletçiklerin üretilmesi noktasında politikalara sahne olmaktadır. Orta Doğu'da siyasi dengelerin değişimi adına 11 Eylül olayı önemli bir köşe taşıdır. Bu tarihten sonra ABD'nin Afganistan'ı ve Irak'ı işgali, Lübnan'da yaşanan çatışmalar, Arap Baharı, Suriye'de yaşanan iç çatışmalar, Türkiye'nin güneydoğusunda Kürt sorunuyla ilgili yaşanan gelişmeler ulus devletlerin yaşadığı sorunların açık bir şekilde görülmesini sağlamıştır. Orta Doğu'da yaşanan gelişmeleri değişimin getirdiği güç boşluğunu doldurma ya da bölgede yaşanan dönüşüm sürecinin fırsatlarını değerlendirme gibi açıklamalar getirirken; pratikte yaşanan, farklı ülkeler tarafından bölgeye yapılan ziyaretler ve bu ziyaretlerde ortaya çıkan çekişmeler paralel şekilde stratejik bir güç mücadelesi alanın oluştuğuna işaret etmektedir. Tüm bu gelişmeler ve stratejik arka planda yaşanan çekişmelerle birlikte Arap Baharı sonrasında yeniden şekillenmeye başlayan ulus devletlerin yapısı hem içerden hem de dışardan uluslararası güç odaklarının çatışan politikalarına sahne olmaktadır. Bu minvalde bu yazının temel argümanı Orta Doğu'daki ulus devletlerde ciddi sorunların yaşandığı ve bunların kısa vadede ortadan kalkmayacağıdır. Çalışmada literatür taramasına dayalı nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ulus-Devlet, Modernleşme, Arap Baharı, Orta Doğu, Türkiye

Problems Posed By The Nation- State Formation in The Middle East And Turkey

*

Abstract

Middle East, the birthplace of civilization and the concept of the state accordingly different ethnic, cultural and religious geography is the most important center of the shape. XX. In the Islamic world since the first quarter of the century, especially the religious community rather than a nation imagination and a sense of belonging with the establishment of nation states in the Middle East, it has been reinforced by substituting national and regional identities through the nation-state identities. And personalized with authoritarian power to the nation-state in the Middle East are forced to unravel with the revival of ethnic and sectarian Upon awakening seen as a threat to sovereignty in the face of widespread with globalization. The old world order of nation-states and empires break out by the end of the empire in the same way of preparing the new world order is once again the scene of international politics at the point of production of the new statelet to the disintegration of the nation state. change the political balance in the Middle East on behalf of the events of September 11 is the cornerstone of an important corner. After this date, Afghanistan and invasion of Iraq, clashes in Lebanon, the Arab Spring, the internal conflict in Syria developments concerning the Kurdish problem in southeast Turkey has provided to be seen clearly the problems faced by nation states. description of the power vacuum caused changes such as the development of living in the Middle East refill or transformation process in the region brings the opportunity to evaluate; experienced in practice, visits to the region by different countries and the conflicts that occur in parallel with the visit indicates that a power struggle in strategic areas occurs. The structure of the nation-state began remodeling after all these developments and wrangling with the strategic background of the Arab Spring is the scene of conflicting policies of both the inside and outside of the international powers. In this manner, in this summer's main argument nation state in the Middle East, where there are serious problems and they'll disappear in the short term. Qualitative research methods were used in this study based on a literature review.

Keywords: Nation-State, Modernization, Arap Spring, Middle East, Turkey

Giriş

Orta Doğu Doğu ile Batı arasındaki bütün ticari ve kültürel bağlantıların yapıldığı bir bölgedir. Yeryüzünün en önemli kara ve su yollarını kumanda etmesinin kendisine kazandırdığı eşsiz jeopolitik değer, Orta Doğu'yu tarihin ilk dönemlerinden bu yana dünya egemenliği peşinde koşan güçlerin birincil hedefi hâline getirmiştir. Petrolün 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren değer kazanmasıyla Orta Doğu'nun, dolayısıyla buradan geçen kara ve deniz yollarının stratejik önemi dünyanın hiçbir yeriyle kıyaslanamayacak derecede artmıştır (Turan, 2002: 16-17). Bu bakımdan Orta Doğu coğrafyasını anlamak oldukça zordur. Çünkü bu zorluğu Orta Doğu'nun iç ve dış etkiler nedeniyle sürekli olarak yeniden kurgulanan ve değişken bir tarihe dayanıyor olmasında aramak gerekir. İlber Ortaylı'nın (2012: 177) deyişiyle Orta Doğu tarifi yapılamayan bir coğrafyadır. Orta Doğu, günümüzde bütün dünyaya yayılmış olan üç büyük semavi din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın doğduğu kutsal topraklardır. Din bu coğrafyada o kadar önemlidir ki ırktan kültürden daha çok din ön plana çıkmaktadır. Orta Doğu bölgesi bir imparatorluklar ülkesidir ve bu bölgede kurulan büyük imparatorluklar insanlık tarihinin en önemli gerçeğini idari örgütlenmeyi ortaya koyabilmiş bir coğrafyadır (Taş, 2012: 9, Ortaylı, 2012: 178). Bu açıdan bakıldığında Orta Doğu'yu anlamak zordur. Çünkü olabildiğince karmaşık sosyal, politik ve ekonomik ilişkilerin şekillendiği bir coğrafya olarak beliren orta doğu farklı düzeylerde analiz yapmayı gerektiren bir sosyolojik bakış açısını beraberinde getirmektedir.

20.yüzyılın başında Balkanları da kapsayacak kadar geniş şekilde tanımlanan Orta Doğu günümüzde daha dar bir coğrafyayı ifade etmeye başlamıştır. Buna göre bu tanımlama en dar anlamıyla Mısır'dan İran'a uzanan Nil ve Mezopotamya havzalarının arası için, en geniş şekliyle de Fas'tan Pakistan'a kadar uzanan, başka bir deyişle Atlantik'ten Ganj havzasına kadar yayılan coğrafyayı ifade etmektedir. Geniş ve dar anlamda tarif edilen bu coğrafya genel olarak değerlendirildiğinde medeniyet kimliği ve jeokültürel olarak İslam kimliğini, jeoekonomik kaynak alanı olarak petrolü, fiziki coğrafya olarak bozkır ve çöl iklimini, stratejik olarak Avrasya'yı çevreleyen kenar kuşak(rimland)'ı ifade ettiği görülmektedir. Orta Doğu'yu önemli kılan başlıca özelliklerden biri de bu

coğrafyanın Avrupa, Asya ve Afrika'dan oluşan dünya anakitasının keşim alanını oluşturuyor olmasıdır. Bu bölge; kara havzası açısından Asya'nın batısını, Avrupa'nın doğusunu ve Afrika'nın kuzey sınırlarını barındırmaktadır. Buna bağlı olarak Avrupa, Asya ve Afrika'yı birbirine bağlayan deniz, kara ve hava ulaşım hatlarının düğüm noktasını teşkil etmektedir. Bununla beraber dünyada birinci derecede önemi haiz olan üç stratejik deniz yolu olan Süveyş Kanalı, Babel Mendeb ve Hürmüz boğazları bölgeyi önemli kılmaktadır (Turan, 2002: 16-17).

Tarihi, insanlık tarihi kadar eski olan Orta Doğu, tanımı ve anlatımı açısından çeşitli zorluklar taşıyan bir bölgedir. Öncelikle Ortadoğu, tıpkı "şark" (Doğu) ve "Yakındoğu" (Levant) gibi batılı bir terimdir. 19. yüzyılın sonlarında, 20. yüzyılın başlarında kullanılmaya başlanmıştır. Bölgeyi ifade eden özellikler ve buna bağlı sınırlar, dünyadaki siyasal duruma, zamana ve bölgeye nereden bakıldığına bağlı olarak değişiklikler göstermiştir. Bu durumu Cemil Meriç; "Orta Doğu kaypak bir mefhumdur. Çünkü ne zaman doğduğu, niçin doğduğu, hudutlarının ne olduğu konusunda rivayetlerin muhtelif olduğu bir kavramdır" sözleriyle ortaya koymuştur. Bu ise değişen tanımlamalara neden olmuştur. Her şeyden önce kavramın tanımladığı bölgenin doğu olması tanımlamayı yapan öznenin duruşuna göre değişiklik göstermiştir. Biraz daha açıklamak gerekirse, Ortadoğu kavramının öncülü Fransızların, Osmanlı Devleti'nin toprakları için kullandığı "Yakın Doğu" tabiridir. 20. yüzyılın başlarına kadar sık sık kullanılmıştır. İngiltere'nin 19. yüzyıldan itibaren Hindistan ve Çin'in zenginliklerine yayılması da "Uzak Doğu" kavramının kullanılmasına neden olmuştur. Bu iki kavram, batılı devletler için yeni bir bölgesel tanımlama ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda İngilizler, "Yakın Doğu" terimine karşılık, Osmanlı Devleti toprakları içerisinde kalan ve "Uzak Doğu"ya geçişte önemli bir atlama taşı olan bölge için "Ortadoğu" terimini kullanmaya başlamıştır (Önder, 2012: 3-4).

Orta Doğu kavramı ilk defa jeopolitikçi Mahan tarafından Arabistan ile Hind yarımadaları arasında kalan ve deniz stratejisi için büyük önem taşıyan bölge için kullanılmıştır. Bu kavram daha sonra yine stratejik nitelikli olarak I. Dünya Savaşı esnasında Orta Doğu Kumandanlığı şeklinde kullanılmış ve bu çerçevede yaygınlık kazanmıştır (Davutoğlu, 2004: 130, Lewis,1994: 3). 1960'larda Orta Doğu kavramı üzerine çalışan

Davison ise, geçen asrın sonundan günümüze kadar yapılan tanımları inceledikten sonra Orta Doğu'yu İslam dini etrafında oluşan jeopolitik bir birim olarak tanımlamıştır. Davison'a paralel olarak Pounds'da Orta Doğu'nun iki temel özelliğini İslam dini etrafında oluşan bütünlük ve Osmanlı'dan kalan ortak tarihi miras olarak tespit etmiştir. Tanımın muhtevasında sürekli değişim; jeokültürel, jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik gibi başka belirleyici faktörlerin varlığıyla açıklanabilir (Özkul, 2011: 96). Orta Doğu bölgesi de çeşitli kavimleri, milletleri, din ve mezhepleri farklı kültürleri barındıran çok kültürlü bir yapıya sahip olan bu bölge bir bütünlük içinde jeopolitik ve jeokültürel olarak dünyanın diğer bölgelerinden farklı olarak daima canlı, karmaşık, hareketli yapıyla geçmişte olduğu gibi günümüzde de hem diğer devletlerin ilgi odağında güç mücadelelerinin sergilendiği bir alan hem de dünyadaki değişmelere yön veren bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu bölgenin sosyolojik olarak toplumsal yapısının bilinmesi şimdilerde yaşanan ve yaşanması muhtemel olan değişimin nasıl devam edeceği konusunda akademisyenlere ve siyasilere önemli bir veri sağlayacaktır. Orta Doğu'yu anlamak için salt bir yönüyle ve indirgemeci yaklaşımlardan uzak daha bütüncül yaklaşımlar çerçevesinden ekonomik, siyasi, kültürel ve dini açılardan bakmayı gerektirmektedir.

Orta Doğu'nun tarihi gelişim seyrine baktığımızda, tarih boyunca iç gelişmelerle dış müdahalelerin karşılıklı etkileşimleriyle oluşan çok yönlü, dinamik bir yapı varlığını sürdürme gelmiştir. Afro-Avrasya kıtasına yönelik hâkimiyet stratejisi geliştiren her güç, Büyük İskender gibi bu kör düğümü çözmek zorundadır. Çünkü bu fiziki ve kültürel coğrafya insanlık tarihinin maddi ve ruhi planda ana çizgilerini üzerinde taşımaktadır; Avrupa damgasını taşıyan 19. yüzyıl ile çok-merkezliliğin arttığı 20. yüzyıl hariç tutulacak olursa, Orta Doğu'nun tarih boyunca sürekli merkez konumunda olduğunu iddia etmek mümkündür (Davutoğlu, 2002: 31).

Coğrafi bir birim olmamasından dolayı Orta Doğu'nun sınırlarının çizilmesi zordur. Orta Doğu kavramı "Batı Avrupa" gibi coğrafi değil, "batı" gibi siyasi ve kültürel özellikleriyle öne çıkmaktadır. Anadolu, Mezopotamya, Kafkasya gibi coğrafi isimlerle karşılaştırıldığında Orta Doğu yapay, üretilmiş bir kavramdır (Akpınar, 2012: 50). Orta Doğu'yu diğer coğrafyalardan ve bölgelerden farklı kılan en temel özelliklerinden

birisi, tarih derinliğinin getirdiği jeokültürel ve jeopolitik özelliklerdir. İnsanlığı etkileyen en köklü kültürel, dinî ve düşünsel açılımların bu bölgede gerçekleşmiş olması bölgenin tahlilinde jeokültürel ve jeopolitik özelliklerini dikkate almayı gerektirmektedir. Orta Doğu bölgesi de çeşitli kavimleri, milletleri, din ve mezhepleri farklı kültürleri barındıran çok kültürlü bir yapıya sahip olan bu bölge bir bütünlük içinde jeopolitik ve jeokültürel olarak dünyanın diğer bölgelerinden farklı olarak daima canlı, karmaşık, hareketli yapısıyla geçmişte olduğu gibi günümüzde de hem diğer devletlerin ilgi odağında güç mücadelelerinin sergilendiği bir alan hemde dünyadaki değişmelere yön veren bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu bölgenin sosyolojik olarak toplumsal yapısının bilinmesi şimdilerde yaşanan ve yaşanması muhtemel olan değişimin nasıl devam edeceği konusunda akademisyenlere ve siyasilere önemli bir veri sağlayacaktır. Orta Doğu'yu anlamak için salt bir yönüyle ve indirgemeci yaklaşımlardan uzak daha bütüncül yaklaşımlar çerçevesinden ekonomik, siyasi, kültürel ve dini açılardan bakmayı gerektirmektedir. Orta doğuda geçmişten günümüze birçok değişim yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Arap baharı sonrası yaşanan gelişmeler bunun en belirgin olanlarından biridir. Orta doğuda yer alan toplumlar ulus devlet olma aşamasından sonrada birçok sorunla yüz yüze kalmıştır. Orta doğuda yaşanan sorunların tek sebebinin elbette ulus devlet yapısının getirdiği özellikler olduğunu söylemiyoruz ancak söylemek istediğimiz şey bu sorunların çoğunun ulus devlet formasyonunun getirdiği sorunlar oluşturmaktadır.

Orta Doğu'da Monarşik Devletten Ulus Devlete Değişimin Dinamikleri

M.Ö. 4000 yıllarından itibaren Nil nehri kıyısında, daha sonra Dicle ve Fırat nehirleri arasında Mezopotamya olarak isimlendirilen bölgede daha sonra ise Yeşilirmak ve Kızılırmak nehirleri boyunca Anadolu'da kurumsallaşmış bir otorite biçimi olarak devlet kurulmuş ve belirli ailehanenin egemenliği altında monarşik bir nitelik kazanmıştır (Childe, 2007: 113-116). Bu monarşik yapı yani yönetimi elinde bulunduran belirli bir ailenin mutlak hâkimiyetine dayanan yönetim tarzı imparatorluklar çağında da sonradan ulus devletlerini kurduktan sonra da Orta Doğuda

yönetici teba ilişki biçiminin devam ettiğini ancak ulus devletler kurulduktan sonra farklı kimlikleri dinleri etnik yapıları daha sert bir şekilde ötekileştirici bir sosyal siyasal ve ekonomik yapıya dayandığını söylemek gerekir. Orta Doğu'daki ulus devletler normal batıda meydana gelen oluşum biçimiyle doğal seyrinde kurulmadıkları için hem içten hem dıştan müdahaleler yoluyla oluşturulduklarından bu monarşik yapı daha keskin bir hal alarak alt kültürleri dışlayıcı bir formasyona dönüşmüştür. Bu devlet biçimi "arkaik Orta Doğu devleti" olarak dinî meşruiyet alanını da ele geçirerek çoğu zaman "Tanrı Kral" şeklinde egemenlik, yönetim ve dini meşruiyet alanlarını birleştirmiştir (Childe, 2007: 117). Bu devlet yapısı Orta Doğu'da otoriter devlet yapılarının -ki özellikle bu otoriter yapının oluşturulmasında ordunun büyük bir işlevi olmuştur - sürekliliğini sağlayan bir biçime dönüşmüştür.

Siyasi iktidarı elinde bulunduran güç olarak "hükümet" ve soyut bir kavram olmakla birlikte birçok somut uzanımı olan "devlet", şüphesiz birbirinden farklı olguları ifade etmektedir. Ancak Ortadoğu Arap Toplumları temelinde, bu iki olgu arasındaki fark çoğu zaman bulanıklaşmakta ve zaman zaman ikisi birbirine denk düşebilmektedir. Bunun en temel sebebi ise, bu toplumlarda boy gösteren rejimlerin, otoriter bir yapı arz etmesi ve bunun bir sonucu olarak hükümetlerin değişmezliğinin genel bir kural olarak ortaya çıkmasıdır (Erdem, 2013: 214).

Orta Doğu toplumlarında tarih boyunca siyasal erki elinde tutanlar, güç (etki) ile iktidar arasında genellikle bir paralellik kurmuşlar ve güce özel bir önem atfetmişlerdir. Devletin sahip olduğu egemen iktidar, kişisel veya küçük bir zümreye dayalı elitsel gücün bir uzantısı olarak düşünülmüştür. Gücün kaynağı ise, bazen tanrısal olmakla birlikte çoğu zaman içinde askeri ve siyasal sertlik barındıran somut şiddet eylemleri olabilmektedir (Atlıoğlu, 30 Mart 2009).

İnsanlar kimliklerini ülkeleri, milletleri, kültürleri, dinleri ile tanımlayabilirler, ama borçlu oldukları sadakat ancak vergi toplayan, ordu kuran, memur istihdam eden, yasaları uygulayan devlettedir. Bir bakıma bu, hükümdarlar otoriteyi sadece ele geçirmeyi değil, başkasına vermeyi de öğrendiklerinden bu yana hep böyledir. Bürokratik devlet herhalde Orta Doğu'da dünyanın başka yerinde olduğundan eskidir. Günümüzde başka pek çok yerde olduğu gibi Orta Doğu'da bir kişinin kimliğini diğer unsurlardan çok kendisini yöneten devlet belirler. Çağdaş Orta

Doğu'nun en olağanüstü unsurlarından biri de devletlerin bu gücü veya kendilerini oluşturan unsurlara ayrılmaları ya da daha büyük bir birlik içinde toplanmaları baskılarına gösterdikleri dirençtir. Bu yeni devletlerden bazıları gerçek tarihi varlıklara dayanırken bazıları ise tümüyle yapaydırlar. Ancak, pan-Arabizmden doğan birleşmeye doğru çok güçlü bir ideolojik itki olmasına rağmen bu Arap devletlerinden biri dışında hiçbirisi ortadan kalkmamıştır. Bunlar ne kadar yapay görülseler, kökenleri ne kadar yabancı olsa, üzerinde inşa edildikleri kültürler ne kadar eski olsa da bu devletler, çoğu zaman çok ters koşullar altında bile ayakta kalma ve kendilerini koruma konusunda şaşırtıcı bir yetenek sergilemişlerdir. Devletin güçlü olmasının bir nedeni de bunu kontrol edenlere sağladığı fırsatlardır. Bu devletlerin her biri yıllar boyunca yeni bir yönetici seçkinler grubu geliştirmiştir ki, günümüz Orta Doğu'sunun en keskin Batılı gözlemcilerinden olan Adolphus Slade şöyle demiştir; "Devlet yeni soylu sınıfın malikanesidir." Devletten pek az yarar sağlayanlar arasında bile zorlayıcı nedenlerden biri devletin parçalarına ayrışması durumunda olacakların korkusudur. Bu iç savaş sırasında Lübnan'da görülmüştür; Körfez Savaşının sonrasında Irak'ta da aynı tehdit yaşanmıştır. Batı'da kimlik ve tanınmanın sembolik dili çok eski köklerden gelmiş olup uzun bir evrimin sonucudur. Çağdaş Orta Doğu'da bunların çoğu yenidir ve çoğunlukla da dışardan kopya edilmiş ve kimi zaman da zorla kabul ettirilmiştir (Lewis, 2000, 68-77). Modern öncesi dönemlerde hem batıda hem de doğuda din olgusu kimliğin en önemli parçasıydı. Hatta imparatorluk çatısı altında yaşayan milletin içeriğinde dini bir anlam yüklüydü.

Orta Doğu devlet tipinde, Arap-Pers devlet tipinde ve bunların devamı sayılabilecek Osmanlı devlet tipinde etnik ve dini gruplaşmalar üzeri bir devlet ve kimlik biçimi oluşturulduğundan bu gruplar bir üst kimliğin altında kendi mevcudiyetlerini tanımlayabilmişlerdi. Modern zamanlarda ulus devlet kimliği içerisinde bu üst kimlik "sekülerizm" veya "laiklik" prensibi içerisinde tanımlanmaya çalışıldı. Oysaki sekülerizm prensibi teorik anlamda devletin ve devletin etki alanını kapsayan kamusal alanın herhangi bir dini prensibe göre değil, herkesçe paylaşılabilir, bilinebilir egemenlik ve meşruiyet prensiplerine göre düzenlenmesi prensibine dayanmaktadır. İslam dini gibi Orta Doğu'da yaygın bütün etnisite ve diğer dinler özel alan yani bireyin kendi kişisel seçim ve ira-

desini ilgilendiren ve aile fertlerinin hane içerisindeki özel ilişkileri içerisinde kök salmış durumdadır. Dolayısıyla formal ve kamusal alanı daha çok ilgilendiren ulus devlet ve sekülerizm kavramları birey ve aile ilişkileri alanı içinde bulunan dini ve etnik kimlik tanımlamaları için dar bir kapsamda bulunmaktadır. Bu anlamda egemenlik ve meşruiyet ilişkilerinin ulus devlet kavramı içerisinde tanımlanması, imparatorluk geçmişi olan ve etnisite ve din ilişkilerinin mekânsal anlamda dağıldığı, bireyin ve aile-hanenin özel alanına kaydığı Orta Doğu coğrafyasında düzen ve istikrarı içinde bulunduran normalleşmeyi ikame etmesi zorlaşmaktadır (Mazman, 2014: 491).

Orta Doğu'da devlet, toplum, insan gibi kavramların algılanışı, Batı merkezli algılayış biçiminden oldukça farklıdır. Tarihin ilk devirlerinden itibaren genel olarak Doğu diye adlandırılan coğrafya, özelde ise Orta Doğu, büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Büyük nüfus kitlelerini, büyük orduları barındıran ve bunları besleyecek uzmanlaşmış ekonomik sistemleri olan büyük imparatorluklar bu coğrafyada kurulmuştur. Kurulan devletler modern ulus devlet yapılanmasının çok uzağında olsa da Batıya göre daha fazla devlet kurma deneyimi yaşanan Orta Doğu'da otorite ve güç kavramlarının yönetim biçimlerine daha fazla hâkim olduğu söylenebilir. Bu çerçevede düşünüldüğünde devlet kavramı, Orta Doğu coğrafyasında fazlasıyla karmaşık ve tarihsel derinliği olan bir fenomendir ve kurumsallaşmış bir yapı olmakla birlikte genellikle siyasal iktidar (otorite) olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda Orta Doğu'da devleti incelerken en önemli unsuru olan iktidar olgusu üzerinden hareket etmek gerekmektedir. Orta Doğu'daki kişiselleşmiş iktidar biçimlerinin ortaya çıkardığı totaliter rejimlerin öncülleri arasında devlete yüklenen özel anlam ilk sırada yer alır. Buna göre anlamı ve amaçlarıyla devlet, yüceltilmiş bir kavram olarak yalnızca siyasal iktidarın değil, toplumsal hayatın her alanını kendine sıkı sıkıya bağlayan bütüncül karakteriyle ön plana çıkar. Orta Doğu insanı için devlet çoğu zaman kutsal, dokunulmaz ve erişilemez bir varlık durumunda kalmış ve ülkeyi yönetme görevinin bir kişi veya zümreye bahşedilen tanrısal bir lütuf olduğu düşünülmüştür. Çoğu zaman iktidara muhalif olmak devlete muhalif olmak ve devlet düşmanlığı olarak algılanmaktadır. Ulusal güvenlik sorumluluğunun kurumsallaşmadığı koşullarda, rejimin güvenliği veya iktidardaki üstün bireyin güvenliği ulusal güvenlik

önce gelmektedir. Tüm güvenlik bir tek kişinin, bir tek ailenin ya da küçük bir grubun yönetimine indirgenmektedir. Otoriteyi elinde tutan devlet korku ve güvensizliği beslerken cesaret ve yeteneği güvenliğe tehdit olarak algılamaktadır. Bu psikoloji, siyasal tepkisizlik ve devlet ile halk arasındaki uzaklık şeklinde kendini gösterip siyasal katılımı sağlayacak kanalların oluşmasını engellemektedir. Orta Doğu'da devlet ve iktidar çoğu zaman birbirinin yerine kullanılan iki kavramdır ve iktidarın en önemli unsuru da güçtür (Atlıoğlu, 2009).

Kutsal devlet anlayışı hikmetinden sual olunmaz birçok iktidar eyleminin devletle aynılaştırılmasından dolayı iktidarların uzun süreli olarak varlıklarının devamını sağlamıştır. Modern ve seküler bir yapı olan ulus devlet biçimi orta doğu devlet yapılarında da benzer bir kutsallık işlevini çoğu zaman devam ettirmiştir ve buda otoriter yapıların sürekliliğini sağlamıştır. Bu noktada özellikle Orta Doğu devlet yapılarında farklılığın kaynaklarına işaret eden Sami Zubaida Orta Doğu devlet yapıları için iki temel görüşü ele almaktadır. Ona göre batılı modern devlet belli bir tarihi, toplumsal ve ekonomik süreç neticesinde ortaya çıkmıştır ve siyasi otorite ile halk arasında birbirini tamamlayan bir karşılıklılık söz konusudur. Oysa Orta Doğu'da devletlerin oluşumu iç değil dış kaynak ve güçlerce belirlenir. İktidar monolitik bir bütün oluşturur. Dayanağını toplumsal birimler oluşturmadığı için doğası gereği baskıcıdır. İkinci görüşse batı ile Orta Doğu arasındaki tarihi ve kültürel farklılıkların, Batı tipi ulus devletin oluşumuna engeller çıkarttığı yönündedir. Bu engeller ulus anlayışının İslam'ın etkili ve çoğu zaman ulus kavramıyla iç içe veya onu da kapsayacak şekilde bulunuşundan, sivil inisiyatif geleneğinin zayıfladığından, yıkılan cemaat yapılarıyla serbest hale gelen vatandaşların devletle ilişkilerinde yaşadığı zorluklardan kaynaklanmaktadır (Zubaida, 1994: 194-195).

Modern devlet; sınırları dâhilinde ve haricinde bağımsızlık ve ege-menlik, siyasi bütünlük ve merkezi bir yönetim düşüncesini bünyesinde barındırmaktadır. Aynı zamanda teritoryal bir yaklaşım üzerine inşa edilen modern devlet, ülkeye bağlılık ve Fransız tipi; kültürel milliyetçiliği içerisine almaktadır. Bu bağlamda ulus devletin bu düşünceler üzerine kurulduğunu ifade etmek yanlış olmaz fakat etnik milliyetçilik ve demokrasi kavramları modern devlet ile ulus devlet ayrımının temel noktasını oluşturmaktadır (Şahin, 2009: 131-134).

Ulus devlet, biz duygunun ağır bastığı, kültürel, etnik, tarihi bir takım ortaklıkları içerisinde barındıran, ezcümle ortak bir kimliğe sahip olan ulusu ifade eder. Aynı zamanda toplumu oluşturan fertler vatandaş statüsündedir ve siyasi egemenliğin tek sahibidir. Bu durum hem milliyetçiliğe hem de demokrasiye vurguyu göstermekle birlikte; siyasal bütünlüğün de büyük önem taşıdığını belirtmektedir (Habermas, 2001: 79-97). Ulus inşa edilmiş bir proje olarak bir zoraki cemaattir. Dolayısıyla homojen bir sosyopolitik ve kültürel birim oluşturmak zoraki bir cemaat kurma gayretidir. İşte tam da bu noktada ulus devletin totaliter ve otoriter yönü kendini hemen gösterir. Zira cemaat gönüllülük esasına dayanır, oysa bir devletin sınırları içinde bulunan farklı özelliklere sahip birey, grup ve toplulukların tek tipleştirilmesi güç aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılır (Tekin, 2012: 167).

Müslümanların yaşadığı coğrafyada kurulan ulus devlet sistemi, siyasal dönüşüm açısından radikal etkilerde bulunmuştur (Davutoğlu, 2002: 18). Modernizmin en belirgin göstergelerinden ve sonuçlarından biri olan ulus devlet sistemi, Türkiye ve Orta Doğu'da gelişen sosyal siyasal ve küresel ekonomi karşısında sorunlar yaşamaktadır. Ulus devlet Orta Doğuda yeni bir formasyona ihtiyaç duymaktadır. Belirli bir etnik ve kan bağına bağlı akrabalık ilişkilerinin üzerinde tanımlanmış olan mutlakıyetçi monarşi içerisinde egemenlik haklarıyla birlikte yönetim bir aileye verilirken, devletin altında bulunan etnik ve dini cemaatler devlete doğrudan bağlılıkla yükümlüydüler. Modernleşme sürecinin bir bakıma zorunlu kıldığı temsil ilkesinin Osmanlı İmparatorluğu'na getirilişi İmparatorluk içerisinde egemenlik ve meşruiyet tartışmalarını başlatmış, siyasal sistem içerisinde gerilimlere sebep olmuştu. İmparatorluğun yıkılmasını takip eden yıllarda kolonyal dönemin son bulmasıyla Orta Doğu'da birçok yeni milli devlet kurulmuş oldu. Orta Doğu devlet tipinin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gerisinde bıraktığı cemaatsi etnik ve dini yapılar, bulunduğu ülkelerdeki egemenlik ilişkisini tanımlayan "ulus devlet" kavramının ötesinde, devletin sınırlarını gösteren kamusal alanı aşan, bireysel seçimlerin ve aile-hane içerisindeki ilişkilerin şekillendirdiği özel alandaki kimlik ve aidiyet ilişkilerini daha yakından ilgilendirmektedir (Mazman, 2014: 491).

İmparatorluk çağı bir tür çoklu kimliklerin farklılıklar üzerinden birbirlerini tanıdığı ama nihayetinde devlete bağlı oldukları birçok kültürlü

yapı olarak devam ederken ulus devlet bu çok kültürlü yapıyı terk etmek üzere kurulan homojen bir kültürü benimseyen modern bir örgütlenme biçimiydi. Ulus devlet milletlerin halkların arasına keskin sınırlar çekerek yalıtılmış bir kültür üzerinden çatışma yaşamadan varlığını sürdürebileceğini sanıyordu. Ancak anlaşıldı ki bu modern örgütlenme biçimi Batı'da doğal seyri içinde tarihin belirli bir gelişim seyrinde ortaya çıkan bir sonuç iken Orta Doğu ve Türkiye'de bu doğal seyre sürekli müdahaleler yoluyla rayından çıkmasına ve çok kültürlü çok etnikli bir yapıya sahip olan Orta Doğu özelinde sürekli alt gruplar üzerinde ulusçuluk ve ulus devlet kurma yarışının çatışma alanları olarak süregeldi. Böylece Orta Doğu'da kimlik sorunlarının kökleştiği özel alan ve bu alanın ortaya çıkardığı meşruiyet problemi, devlete ait egemenlik ilişkilerini tanımlayan ulus devleti modern anlamda tüm toplumu kapsayan bir politika geliştirememesine sebep olmaktadır.

Osmanlı imparatorluğu bünyesinde bulundurduğu birçok etnik ve dinî grupları kendi oluşturduğu millet sistemi içerisinde barındırıyordu. Bu cemaatçi yapılar ulus-etnisite üzeri tanımlanmış bir kimliğin parçası olarak uzun bir dönem düzen ve istikrar içerisinde yaşamışlardı (Karpas, 2001: 53-60). 19. yüzyılda meşruiyet ve egemenlik alanlarının yeniden tanımlanması, millet sisteminin imparatorluk ile birlikte dağılma sürecini getirmişti.

I. Dünya Savaşı sonunda ve özellikle II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda genelde Dünya bölge özelinde Orta Doğu ülkelerinde devam eden bağımsızlığını kazanma süreci 1970'li yıllarda Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin bağımsızlığını kazanması ile tamamlanmıştır. Hemen hemen dünyanın her yerinde sömürge yönetiminden bağımsızlığını kazanan devletler, sömürgeci devletin kurduğu yapıyı devam ettirecek şekilde, otoriter rejimlerle yönetilmiştir. Bu durum Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkeleri için de geçerlidir. Zaman içerisinde Orta Doğu ülkelerinde kendi şartlarının bir sonucu olarak ya demokratik teamüller gelişmiş veya sınırlı demokrasiden mutlak monarşiye kadar çeşitli yönetim şekilleri hâkim olmaya başlamıştır (Akengin, Gürçay, Aralık 2014: 25).

Orta Doğu, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1916'da, Bay Sykes ve Mösyö Picot'un anlaşmaları sonucunda yeniden dizayn edildi. Arap ulusu, farklı devletlere ve farklı siyasi kimlikler kazandırılarak bir denge kuruldu. Orta Doğu'daki bu karmaşanın, gelişmemenin temelinde

birçok küçük yapılara bölünerek, suni gerginliklerin üretilmesi sonucunda birbirlerine entegre olamayan ve düşmanlık üreten Arap halklarının birbirleriyle politik anlamda uzlaşamadıklarından, kalıcı bir düzen oluşturulamamıştır. Nasır'ın birleşik Arap ulusu ideali yeterli alt yapı ve rasyonel politika eksikliğinden sadece Suriye ile sınırlı kalmıştır. İngiltere ve Fransa Orta Doğu'da bazı ailelere yeni devletler kurmuş ve bu ülkeleri uydu ülkeler olarak gelecekteki stratejilerinin üs merkezi olarak Arap uyanışlarına kadar kullanmıştır. Yapay olarak üretilen ulus devletlerin bir zamanlar Osmanlı barışının getirdiği düzen ve istikrar ve yekpare bir coğrafyayı, sosyal ve etnik bölünmelerle derin kriz alanları oluşturulmuştur. Ulusçuluk akımının Orta Doğu coğrafyasına verdiği zararlar bölgedeki kadim sorunların temelini oluşturmaktadır. Ulusçuluk, Avrupa'da bütünleşmeyi, Orta Doğu'da bölünmeyi getirdi. Bununla hesaplaşma zamanı gelmiştir (Önder, 2012: 5). Arap dünyası Birinci Dünya Savaşı sonrası Batılı güçler tarafından sınırları cetvelle çizilmiş sınırlara bölünmüş ve bölge halklarının istekleri doğrultusunda değil batılı güçlerin istekleri doğrultusunda kurgulanarak tepeden baskıcı bir anlayışla otoriter bir yapıya oturtulmuştur. Bu yapı, yapay temeller üzerine inşa edilmiştir. Arap dünyasındaki bu yapaylık coğrafi sınırlardan, etnik unsurlara, dini ve mezhebi tutumlardan, halktan ve kendi geçmişinden kopuk kırılğan politik ve yönetsel yapılara, sosyal bölünmüşlüklerle ve en nihayetinde ekonomik kırılğanlıklara varıncaya değin bir dizi olgunun bileşiminden meydana gelmiştir. Orta Doğu bugünkü şeklini Osmanlı İmparatorluğu'nun bölge üzerindeki gücünü kaybetmesi ve İngiltere ile Fransa'nın daha sonra da Amerika'nın bölge üzerinde etkin rol alması ile aldı diyebiliriz. Orta Doğu coğrafyasındaki ülkelere bazıları o dönemdeki isimleri ile var olurken bazıları sonradan ulus devlet yapısını kazanmışlar ve daha çok petrole dayalı hegemonik güç paylaşımının sonucu suni haritalar dâhilinde yeni devletler olarak ortaya çıkmışlardır (Özmen, 2001: 1).

Orta Doğu'daki sınırlar başından beri sorunluydu, ancak Batılı güçlerin manda yönetimlerine son verdikten sonra başa getirdikleri yönetimler daha da sorunluydu. Bu ülkelerin doğrudan yönetimlerinden el çeken İngiltere ve Fransa gibi ülkeler, uzun yıllar kendilerine sadık kalacak azınlık yönetimler oluşturdu. Özellikle Irak, Suriye ve Lübnan gibi ülkelerde, çoğunluğa dayanan meşru rejimlerden ziyade, yönetim erki

belirli etnik veya dinsel azınlıklara teslim edildi. Azınlık iktidarları, ülkedeki yönetimlerini sürekli kılmak ve iktidarı diğer unsurlarla paylaşmamak amacıyla, baskıcı ve totaliter özlerinden ödün vermek istemediler. Aslında bu yönetim biçimi, bölgeyi dolaylı olarak denetim altında tutan Batılı güçlerin de işine geliyordu ve Soğuk Savaş ruhuyla da tam bir uyum içindeydi. Ancak bu sınırlar hiçbir zaman bölgeye huzuru getiremedi. Bu sorunlu sınırlar ve sorunlu yönetimler, bölgede dökülen kanın en önemli sebepleri arasında yer alır (Doster, Şubat 2013: 55). Bugün ise mevcut ulus devlet sınırları yeni ulusçulukların canlandırdığı ulus devlet hayali peşinde koşan birçok etnik ve dini grupların şiddet eylemlerine sahne olmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Doğu'daki topraklarının önemli bir kısmı Britanya Krallığı ve Fransa tarafından işgal edilmiş, nihayetinde Lozan antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ile Orta Doğu batılı ülkelerin hâkimiyetine girmiştir. İşgal ettikleri ülkelerde devleti, bürokrasiyi, eğitimi yeniden yapılandıran İngiliz ve Fransızlar yeni ulus devletlerin başına güçlerini temsil ettiği aşiretlerden veya mezheplerden alan sivil-askeri bürokratlar yerleştirmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin bağımsızlığını kazanma süreci Cezayir hariç halkın sömürgeci güçlerle savaşması ile kazanılmamıştır. Bu bölgedeki sömürgeci devletlerin kendi iradesi ile çekilmesi sonucunda bölge ülkeleri bağımsızlıklarını kazanılmıştır. Bağımsızlıklarını kazanarak sömürülen devletten ulus devlete dönüşen Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerini yönetenler, taban hareketine dayanan devrimcilerden ziyade, devletin "tavanından" gelen ve sömürgeci devlet tarafından desteklenmiş, güçlendirilmiş bürokratik elit veya sömürgeci güç ile işbirliği yapmış aşiretlerin ileri gelenleri olmuştur. Suudi Arabistan, Suriye, Irak, Mısır, Lübnan, Tunus, Ürdün gibi ülkelerin tamamında benzer durumlar yaşanmıştır. Devletlerin en önemli ideolojik bileşeni milliyetçiliktir. Nitekim yerel siyasi tartışmaların kamusal alandaki tezahürleri baskı altında olduğundan, kontrollü olarak kullanılan milliyetçilik devletlerin sıklıkla başvurdukları bir ideolojik araç olarak iş görmektedir. Bu bile sömürge döneminden kalan mekanizmanın devamlılığının önüne geçememiştir (Akengin, Gürçay, 2014: 28). Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ve yapay sınırlardan

ibaret olan siyasi harita da, başta Baasçı ve milliyetçi hareketler Pan-Arabizmi savunarak, dikkatlerini ülkesel olarak belirlenmiş ulus devletlerin gereksinimlerinden öteye çevirdiler. Arap milleti kavramı, tüm Arapları kapsayacak şekilde, ulusal sınırları aşmakta ve çerçevesi neredeyse imparatorluk sınırlarına dayanmaktaydı (Şentürk, 2003: 47). Bu durum aslında seküler bir yapıda kurulan ve özünde milliyetçilik gibi akımların desteklediği ulus devlet Arap toplumlarında bu milliyetçi akımların neticesinde ulus devlet kurmalarını sağlarken diğer yandan bu Pan Arabist milliyetçi söyleme rağmen bütüncül bir Arap birliği oluşmadığı gibi aksine yeni ulusçulukları da canlandırmıştır. Arap milliyetçi hareketlerinin liderliği küçük bir oligarşinin kontrolü altında olduğundan baskıcı ve kendi sınırları içerisinde yaşayan farklı etnik ve kültürel yapıları tektipleştirici bir ulus devlet formundan daha demokratik ulus devlet modeli hâline dönüşemedi. Bunda elbette ki seküler olamayan yaşam tarzının ki özellikle İslam'ın yeni ulus devlet içindeki veya toplumdaki rolü tanımlanmamış olması ne ulus devlet kimliğinin ne de geçmişten beri bir kimlik ve aidiyet sağlayan İslami kimliğin arap milliyetçiliği tarafından net tanımlanmadığından her iki yoldan gelen kimlik ve tanımlama biçimlerini bir tehdit olarak görerek sadece merkezi monarşinin ya da oligarşinin devamı için her türlü baskı araç olarak kullanıldı.

Yirminci yüzyılda sömürgelelikten kurtulan toplumlar, siyasal bağımsızlıklarını kazandıktan sonra ulusal kimliklerini oluşturduklar ki buna aynı zamanda ulus inşası süreci denilmektedir. Bu süreç sömürgecilik döneminin mirasından etkilenmiştir. Dış etkinin en güçlü olduğu Orta Doğu ve Hint Yarımadasındaki ulus devletlerde, günümüzde yaşanan sosyal ve siyasal sancılar, bir şekilde ulus inşası sürecinde olup bitenler ile alakalandırılabilir. Çünkü gelişiminde kapitalist üretim tarzının ve burjuvazinin etkin olduğu ulus devlet modeli Batıda hızlı bir şekilde ve doğal seyri içinde gerçekleşirken Orta Doğu'da daha geç bir dönemde ve Anderson'un tabiriyle hayali cemaatler olarak ortaya çıktılar. Orta Doğu'da iktidara gelen yönetimler bir nevi kendi uluslarını kendileri yaratmışlar ve bu süreçte farklı kimlikleri ve kimlik taleplerini yok sayan bir anlayışla ulus devlet yapısını devam ettirmeye çalışmışlardır. Ancak bu yapı Arap Baharı ile birlikte artık yönetilmez hâle gelmiştir.

Günümüze kadar Arap ülkelerinin tamamında, İslam ülkelerinin pek çoğunda yönetimin şekillenmesinde halkların etkisi, varlığı hissedilmemiştir. Krallar, diktatörler veya göstermelik seçimle iş başına gelen devlet başkanları kendi egemenliklerini devam ettirmek için her türlü mekanizmayı oluşturmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkeleri Batı'nın açık işgalinden kurtuldu ise de, sömürgeci ülkelerin verdikleri eğitim ve oluşturdukları yapının bir sonucu olarak; ekonomik, diplomatik, siyasi, kültürel ilişkileri yoğun olarak eski sömürgeci ülkelerle. Yönetici elit, sivil-askeri bürokrasi öncelikle önceki dönemde sömürgeci olan ülkeyle olmak üzere batı dünyasının gelişmiş devletleri ile yakın temas içinde olmuştur. Bu aynı zamanda yöneticilerin gerek ülke içi ve gerekse uluslararası sorunlarda halkın talep ve beklentilerini dikkate almadığı anlamına da gelmektedir. Babadan oğula geçen ve saltanat haline gelen yönetimlerde veya darbelerle gelen askeri rejimlerde yönetim erkini elinde bulunduranlar zaman içerisinde değişmiş, devrilmiştir. Ancak yönetim erkini darbe ile eline geçirenler, halkı hep yönetim mekanizmasından uzak tutuma yolunu seçmiştir. Oluşturulan anayasal yapı içerisinde yönetim erkini elinde bulunduranlar kendi soyundan gelenlerin iktidarını devam ettirecek bir mekanizma geliştirmiştir. Mesela Suriye'de Hafız Esed yerine oğlu Beşşar Esed'i, Fas Kralı Hasan yerine oğlu 6. Muhammed'i, Ürdün Kralı Hüseyin'in yerine oğlu Abdullah'ı getirecek bir yapı oluşturmuştur. Yemen, Libya ve Mısır'ı yöneten devlet başkanları da oğullarını kendilerinden sonra devlet başkanlığını sürdürmeleri için anayasal düzenlemeleri yapmış, siyasal ortam oluşturmuştur (Kışlakçı, 2011: 156). Bu yapı Orta Doğuda ulus devletlerin homojen, üniter ve baskıcı özelliğinin tek önemli ögesi gibi algılanmasına ve halkın daha geniş özgürlükler alanı içerisinde çok kültürlü bir yapıya kavuşmasını engellemiştir. Orta Doğu'daki düzen bölgede eskiden beri etkili olan ve ekonomik ve siyasi olarak çıkarları bulunan hegomonik güce dayanan devletler tarafından ayakta tutulan ve kendi başına sürekliliği sağlayacak mekanizmalara sahip olmadığı gibi bu mekanizmalara sahip olmaması içinde her türlü çaba sarf edilmiştir.

Orta Doğu'da modern ulus devlet yapılanmasının oluşmamasının ve kişiselleşmiş iktidarların yaygın olmasının temel nedenlerinden biri de toplumsal etkileşimin güvenlik ve çıkara dayalı olarak yerel ölçütlerde

oluşmasıdır. Bernard Lewis'e göre, Osmanlı İmparatorluğu dağıldıktan sonra bölgede İran, Türkiye ve kısmen de Mısır'ın dışında kalan yerlerin devlet deneyimi olmadığı gibi uzun süreli politik egemenlik deneyimleri de yoktur. Oralarda yaşayanlar, kimliklerini daha çok komünal ve hanedan sadakatleriyle birleştirmişlerdir. Yaşadıkları ülkeler imparatorluk eyaletleriydi, adları sık sık değişebiliyordu ve Mısır istisna olmak üzere hiçbirinin tarihi bir önemi ve hatta coğrafi kesinliği yoktur. Bölgede baskın etnik grup olan Arapların etnik kimliklerinin, dille (Arapça) ve soyağacıyla tanımlanmış akrabalığa dayanmakta olduğu ve tarih boyunca büyük ölçüde aileler ve aşiretler topluluğu olarak kaldıkları söylenebilir. Arap toplumunda rollerin, statünün ve itibarın dağıtımı, geleneksel bir teamüle göre yapılmakta ve onur, saygınlık ve asaletle göre hiyerarşik bir yapıdadır. Bu yüzden Araplar, doğuştan gelen asalet, nesep, haysiyet, onur gibi kavramlara özel önem atfetmişler ve bu değerleri varlıklarını korumak, yerel bir dayanışma ve dış düşmanlarla mücadele için olmazsa olmaz şart olarak görmekteyken. Yerel birlikteliklerin çıkarları uğruna diğerleri üzerinde egemenlik kurma arzuları, Orta Doğu'da uzun süren siyasi ve askeri mücadeleleri, güvensiz ve parçalanmış toplum yapıları ortaya çıkarmış ve en önemlisi de ulus kavramına dayalı güçlü merkezi devletlerin oluşumunu geciktirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ortaya çıkan uluslararası konjonktür içerisinde Batı modeline dayalı bir ulus devlet anlayışı geliştiremeyen Araplar, onları aileler ve aşiretler şeklinde ayıran, farklı mezhepsel ve etnik grupları barındıran yapay devletler oluşturmuşlardır. Yeni Arap devletlerinin çoğunun kabile kültüründen direkt devlet kültürüne geçtiği söylenebilir. Arap dünyasında önce devlet yapısı oluşmuş, fakat oluşan devlet ulusu inşa etmekte başarısız gösterememiştir. Bu durum ortak değerleri ve gelecek hayalleri olan bir Arap ulusunun ortaya çıkmasının önündeki en önemli engellerden biridir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen 1945 sonrası bağımsızlıklarını elde eden Araplar, hızlı bir ulus devlet oluşumuna yönel(til)di ve Pan-Arabizm, Sosyalizm gibi ideolojiler çerçevesinde yeni yönetim modelleri oluşturmaya çalışıldı. (Atlıoğlu, 30 Mart 2009). Kurulan ulus devletlerin en temel özelliği yöneten belirli bir zümrenin halk üzerinde baskı kurduğu, ülke içinden gelebilecek muhalefet ve siyasi özgürlük taleplerini doğrudan bastırma yoluna gittikleri demokrasi insan hakları çok kültür-lülük gibi unsurları dışlayıcı bir karakterde olduğu için sürekli halkla

yönetim arasında bir meşruiyet krizi ve çatışma alanı süregeldi. Arap Baharı bu meşruiyet krizinin en zirve yaptığı nokta olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan Orta Doğu'da kurulan yapay ulus devletler ve bu devletlerin ideolojileri, bölgede politik kutuplaşma ve düşmanlık üretmiştir. Arap uyanışı ile birlikte, otoriter ideolojiler ve siyasi kadrolar tasfiye olmaktadır. Bu uyanış aynı zamanda Ortadoğu'nun sınırlarının günümüzde dahi hala değişkenlik arz edebilecek durumda olduğunu, Ortadoğu'nun sınırlarının 'yapay' bir sınır olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bölge yapay sınır olarak yani kendi dışındaki güçler tarafından masa başında cetvelle, kalemle sınırları çizilen Orta Doğu, Batı devletlerinin daima hâkimiyet alanı dâhilinde olmuştur. Günümüzde de hala Orta Doğu'da yaşanan halk hareketleri karşısında Batı dünyası kendi sınırlarını ya da yeni ulusçulukları uyandırarak var olan ve zaten problemli olan ulus devlet yapılarını bozarak yeni sınırlar oluşturmaya çalışmaktadır. Aslında denilebilirse ki Batı'da ortaya çıkmış olan ulus devletler imparatorlukların sonunu hazırlamış ve bu süreç Batı'da normal seyri içinde devam edip ulus devletlerini oluştururken aynı durum Batı dışı toplumlarda müdahaleler yoluyla kendi istedikleri biçimde ulus devletlerin kurulmasına çaba sarf etmişler yine bugün aynı şekilde aynı ulus devlet üzerinden yeni ulus devletlerin oluşmasına çaba sarf edilmektedir. Çünkü artık günümüzde Orta Doğu'da var olan ulus devletler küresel sermayenin önünde bir engel olarak görüldüğü için daha mikro ulusçulara ve mikro ulus devletlere bölerek yönetilebilir hale getirilmek istenmektedir. Ulus devlet kapitalizmin ilk aşamalarında işlek ve işlevli bir aygıttı. Ancak önce emperyalizm sonrasında küreselleşme aşamasına geçen kapitalizm için ulus-devletler artık birer ayak bağı olmaktadır. Bugün de geçmişte nasıl imparatorluklar ulus devletlere parçalandıysa benzer bir şekilde Orta Doğu haritasını işlerine gelecek biçimde yeniden çizmek istiyorlar. Gerçekten, yeni Orta Doğu planı İslam dünyasını yeniden kamplara ayırmaktadır. Geçen yüzyılın başında ulusal sınırlarla onlarca devlete bölünen Ortadoğu halkları, yalnız mezhepsel değil, etnik farklılıklar da kullanılarak çok daha derin ve tehlikeli bir şekilde bölünüp karşı karşıya getirilmektedir.

Batılı olan güçlerle işbirliği yaparak daha fazla bağımlı hale gelen lider kadrolar ve elitler ise imtiyazlarını artırırken toplumun diğer kesimlerinden giderek hayat görüşü, ekonomik ve toplumsal refah ve çıkarlar

açısından farklı bir görüntü çizmeye başlamış, kendi halklarına yabancılaşmış ve yabancılara diğer bir deyişle Batılılara her açıdan yaklaşıma başlamışlardır. Bu hızlı değişim içinde kontrol altında tutulan ve Batı tarafından tehlikeli sınıflar, gruplar, cemaatler şeklinde nitelenen kitleler, doğrudan hamlelerini kendileri yapmışlardır. Bu tehlikeli katmanlar, Orta Doğu'da biriken sorunların doğal bir neticesi olarak hesabı otoriteriyen ve Batı'nın beğendiği adamlara/delikanlılara kesmiştir (Özkul, 2011: 100-101). İlerlemecilik, laiklik, az gelişmiş ülkelerin modernleşme anlayışları Orta Doğu'daki insanları hayal kırıklığına uğratmıştır. Modern bir ulus olmayı sınırları içinde yaşayan farklı etnik siyasal ve sosyal grupları türdeş hale getirme olarak anlaşılması Orta Doğu'daki halklara mutluluk getirmemiştir.

Orta Doğu'da yaşanan en büyük sorunlardan biri de ulus devletlerin kurulması aşamasında ordunun üslendiği roldür. Mısır, Türkiye, Suriye ve Irak gibi ulus devletlerin kurulmasında ordu birincil rol oynamıştır. Ayrıca ordu, köylü insanını o ulus devletin vatandaşına dönüştürmesinde gerek eğitimsel olarak gerekse ekonomik faktörlerle öncü rol oynamıştır. Bir anlamda Avrupa'daki modern eğitim kurumlarının gördüğü işlevi Orta Doğu'da ordu kurumu yapmaktaydı. Dolayısıyla ordunun bu rolünden dolayı Orta Doğu'da kurumun birey gözündeki imajı çok olumlu bir yapıya sahiptir. Bu coğrafyada yapılan istatistiksel sonuçlarda en güvenilir kurumun ordu olması gayet doğal bir nedene dayanmaktadır. Bu olumlu imajın yol açtığı dezavantajların en büyüğü ise sık sık yaşanan askeri darbelerin toplum tarafından doğal karşılanıyor almasına yol açmaktadır (Yiğit, 2007: 4). Orta Doğu'da Ordu üniter yapıya dayalı ulus devlet örgütlenme modelinin en yılmaz bekçisi olarak kendisini konumlandığı için ulus devlet içinden gelen her türlü talepleri devlet adına büyük bir tehdit olarak görmüştür.

Din ve Milliyetçilik Ekseninde Çatışan Kimlikler ve Ulus Devlet

20. yüzyılın başlarında toplumsal düzen ve istikrar adına dini ve etnik gruplar arasında uyumun sağlanması için Türkiye başta olmak üzere birçok Orta Doğu ülkesi bu türden bir kuralı benimsemişti. Buna karşı devletin ve kamu alanının İslami prensiplere göre yönetilmesini isteyen İslamcılık; Türkiye, Mısır, İran gibi ülkelerde yüzyıl boyunca etkili bir

sosyal hareket olarak kendisini hissettirmişti. Oysaki 21. yüzyılın başlarından itibaren Orta Doğu'da yayılan sosyal hareketler, toplumsal bir ideali olan projeler olmakla birlikte, kimlik sorununu ilgilendiren dini inanç ve etnisite hareketleri olarak ortaya çıktılar (Mazman, 2014: 491). Uluslaşma süreci, bünyesinde sekülerleşmeyi barındıran bir yapı arz etmektedir. Toplumsal açıdan bakıldığında bireyleri bir arada tutan; kültür, anane, gelenek gibi ortak değerler üretilmesi bağlamında, modern ulus devlet oluşturma sürecinde din yerine milliyetçilik harcı kullanılmaya başlanmıştır. Orta Doğu toplumlarının yaşamlarının tüm alanlarında dinin, milliyetçilik ile ikame edilemeyecek kadar etkin olması, Batı'da birbiri yerine ikame edilen din ve milliyetçilik kavramlarının bu bölgede bir arada sonucunu doğurmuştur. Tarihsel süreç içerisinde kimliklerin tabii olarak katmanlı olduğu Orta Doğu coğrafyası, etnik kimlik özelinde çatışmaların yaşandığı bir bölge haline gelmiştir. Kimlikler üst üste binmiş bir yapı arz etmeye başlamıştır. Orta Doğu coğrafyasında yaşayan bir birey kendisini tarif ederken; etnik kökeni, doğduğu yer ve dini kimliğiyle bir tanımlama yapmayı tercih etmektedir. Milliyetçilik ideolojisi ise bu tarz bir tanımlamadan ziyade, kişinin bulunduğu vatan ile yapılan bir tasnifi kabul etmektedir. Doğu toplumlarında bu iç içe geçmiş kimlikler, Batı'ya nazaran daha karmaşık bir toplumsal yapıyı beraberinde getirmektedir. Batı, ortak millî değerleri tanımlarken, modernleşme ile birlikte sekülerizmi arkasına alarak dini hayatı bireysel alana hapsedmeyi başarmıştır. Fakat Doğu toplumları dinî temelli yönetim biçimleriyle yoğrulduğu için dini bireysel alana itmemiştir. Bu durumun doğal sonucu olarak ise, dinin boşalttığı toplumsal ortaklığı dolduran milliyetçiliğin Doğu toplumlarında Batı'daki kadar etkili bir harç olamaması şeklinde karşımıza gelir (Coşgun, Zarplı, 2015: 193-194).

Ulus öncesi dönemde bir kimlik belirtme unsuru olan din ulus sonrası dönemde de farklılaşarak bu misyonu sürdürmüştür. Aydınlanma düşüncesi ile birlikte laik bir ideoloji olarak biçim ve muhteva kazanan ulusçuluk, dinle olan ilişkisini değişik biçimlerde dizayn etmiştir. Bazı toplumlarda din ulusçuluğun belirleyicilerinden olan etnik aidiyeti tayin edici bir unsur olurken bazı toplumlarda da ulusal kimlik seçiminin önemli bir ögesi olabilmıştır. Bunun yanında ulusçuluğun laik karakterinin baskın olduğu din tamamen etkisiz bırakma durumu ile karşı karşıya kalmıştır.

Dinler modern öncesi dünyada insanların dünyayı anlamlandırmasına katkıda bulunmuşlardır. Geleneksel toplumlar bu anlam haritalarına bakarak yollarını bulmuşlardır. Dinler gerek Yahudilik, Hıristiyanlık, İslamiyet gibi vahye dayalı dinler olsun gerekse vahye dayanmayan dinler olsun toplulukları birleştirici bir üst kültür ve değer olmuşlardır. Ulusçuluk da tıpkı dinler gibi bir üst kültür olma iddiası ile ortaya çıkmıştır. Ama arada önemli bir fark vardır.

Fransız devrimi ile birlikte dinlerin şekillendirdiği bu anlam haritaları belirli kırılmalara uğradı. Bu kırılmaların yaşandığı dönem aynı zamanda ulusçuluğunda oluşum çağıdır. Fransız devrim, her alanda büyük değişimleri beraberinde getirmiştir. Bunlardan en önemlisi de geleneksel değerler değerlerin yerine modern akılcı ve seküler bir anlayışın hemen her alanda hâkim olması yani Weber'in deyimiyle dünyanın büyüünün bozulmasıdır. Bu aynı zamanda her türlü dinî ve metafizik düşüncenin de gün batımıdır. Bu durum dinin sunduğu kozmik ve kutsal referans çerçevesinin yerine ulusal aidiyet bağlarının konulmasıdır. Bu anlamda kutsalın anlamı ulusa devredilerek yeni bir dine dönüştürüldü. Tıpkı din gibi ulusa da ölümsüzlük ebediyet atfedilerek onu yaşatmak için gereken her şey yapılır hale getirildi. Özellikle yirminci yüzyıldan itibaren uluslar adına yapılan savaşta katledilen insanların sayısı düşünüldüğünde ulusçuluğun nasıl bir bilinç durumunu yansıttığını pekâlâ görebiliriz.

Ulusçuluğun dinle özelde Müslüman ülkeler bağlamında İslamla mücadelesi yeni bir kimlik oluşturma açısından anlamlı görünse bile ortaya çıkardığı yeni ve daha geniş çatışma ortamları açısından daha tehlikeli olduğu şüphesizdir. Türkiye'de ve Orta Doğu'da yaşanan birçok sorunun temelinde de ulusçulukla din arasında süren çatışmanın yattığını söylersek sanırım yanlış olmaz. Sekülerist ve laik kimlik çoğu zaman yeni kurulmuş olan Orta Doğudaki ulus devletlerde kadim bir aidiyet ve kimlik aracı olan İslam'ın bu yeni ulus devlette nasıl bir işlevi olacağı yeterince net anlatılmadığı ya da çerçevesi iyi çizilemediği gibi tam aksine bir tehdit olarak algılanarak ulus devletin hayal edilmiş yeni ulusu ve buna bağlı olarak gelişen ulusçu düşünceyle korunabileceği sanılıyordu ancak gelinen noktada ulusçuluk yeni ulus devletleri kurulması için bir araç olmaya ve kendini İslami olarak niteleyen ve tüm ümmet için cihad ettiğini sanan şiddet yanlısı radikal gruplar ulus devletlerin sınırlarını tehdit etmeye başladı.

Özellikle 20. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren İslam Dünyası'nın Westfalya ulus devlet sistemini benimsemek zorunda kalmasıyla birlikte, ülkeye bağlı kimlik tanımlamasının getirdiği parçalı yapıyı Müslüman kitlelerin bir ümmet olmanın verdiği evrensel bilinç üzerine kurulu geleneksel siyasî tasavvuru ile bağdaştırmak yeni bir siyasal kültür oluşturma sürecinde ciddi zorlukları beraberinde getirmiştir (Davutoğlu, 2002: 19).

Bu bağlamda Müslümanların birliği fikrine dayanan ümmet kavramı ile ulus devletin ideolojik temeli olan ulus kavramı birbirine tamamen zıt bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla ümmet anlayışı genel anlamda insanların hareket etme serbestliğini, başkalarıyla iletişime ve etkileşime geçmesini teşvik ederken; ulusçu anlayışta vatandaşlar çevrelerinden yalıtılmıştır, zira homojen kimliğin ve kültürün korunması esastır. Vatandaşlar ancak izinle (pasaport, vize vs.) bölgesel sınırların dışına çıkabilirler (Tekin, Eylül-Aralık 2012: 167-168). Ulus devlet sınırları ayrıştırıcı ve parçalayıcı fenomenler olarak evrensel ve doğal bağlılık ağlarını keserek iletişimi ve etkileşimi durdururlar. Dolayısıyla denetleme ve farklılaştırma fonksiyonunu icra ederler. 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Müslümanların yoğun olarak yaşadığı coğrafyada ulus devletlerin kurulmasıyla birlikte, dinî-toplumsal bir aidiyet duygusu olan ümmet fikri reddedildi ve mensubiyet ulus temelinde inşa edildi. Bu çerçevede ulusal kimlik ve kültür bölgesel bir beden içinde inşa edilirken, sınırlar da bu bedenin dokunulmazlığına ve kutsallığına işaret etti. Böylece sınırlara atfedilen ulusal söylem ve semboller aracılığıyla ortak evrensel sosyokültürel, tarihi ve coğrafi bir mekân ulusal tikellikler hâline getirildi. Sonuçta bölgesel sınırlar 'bizi', öteki'den ayıran siyasal ve toplumsal bir 'gerçeklik' olarak algılandı (Tekin, Eylül-Aralık 2012: 167-173).

Orta Doğu'da kurulan ulus devletlerin hemen hepsi çoğu zaman İslam'ı siyasal iradenin taleplerine müsait fonksiyonel ideolojik bir araç olarak da kullanmışlardır. Bunun en açık göstergesi de bu ulus devletlerin ulusalcı anlayışlarına bağlı olarak İslam ile milliyetçiliği aynı potada buluşturarak kendilerine has bir ulusal kimlik ve kültür inşa etmeleridir. Böylece dini temelde her ne kadar İslam dünyasıyla bir ortaklık söz konusu ise de her bir ulus devlet vatandaşlarına 'dini' ulusalcı ideolojiyi aşılıyarak bu ortak paydayı küçültmeye çalışmıştır (Tekin, 2012: 167-170). Genel itibarıyla bölgede yaşanan çatışmaların temelinde

kimlik çıkmazının yer aldığı aşikârdır. Din ve milliyet babında bölge ülkelerinin dünya kamuoyuna hangi kimlikle çıkmaları gerektiği kendi iradelerinin dışında belirlenmiştir. Etnik yapı olarak homojen bir görünüm arz etmeyen bölge, Müslüman kimliği ile de bir bütünlüğe kavuşmamaktadır. Çağdaş görünümü ne olursa olsun, toplumsal ve siyasal örgütlenmenin halen yaşamakta olan güçlü, geleneksel kavramları, Orta Doğu'daki Osmanlı mirasının parçalarıdır. Yurttaşların kimlik duygusu, bu "ulusal devletlerin" yer aldıkları farklı etnik ve siyasal etiketler göz önüne alınmaksızın, psikolojik açıdan büyük ölçüde eski cemaat kimlikleri tarafından beslenmektedir (Karpas,2001: 52).

Orta Doğu dinsel bakımdan oldukça heterojen bir bölgedir. Arap toplumları arasındaki hâkim dinî inanış, İslamiyet olmakla birlikte, bu toplumlarda ortaya çıkan mezhep bölünmeleri ve bu mezhepler arasındaki çatışmalar, bölgeye ilişkin olarak, "hâkim dini inanış" ifadesini kullanmayı zorlaştırmaktadır. Orta Doğu Arap toplumlarındaki heterojenlik bölgenin tarihinin ve coğrafyasının bir ürünüdür; ama aynı zamanda da, bölge üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen büyük güçlerin beslediği bir olgudur. Gerçekten de Orta Doğu'nun İngiliz ve Fransız mandasında olduğu dönemlerde, bölgenin etnik ve dini topluluklarının yaşadığı bölgeler bu güçlerin çıkarları doğrultusunda yapay olarak bölünmüşlerdir. Sömürgeci ülkeler, kendilerine karşı bir ayaklanmanın olmaması için bazı etnik ve dini grupların yanında yer alarak, çeşitli etnik ve dinî grupları birbirlerine karşı kullanmışlardır (Yerasimos, 2002: 118-120).

Diğer taraftan Orta Doğu'da uluslaşma süreci tamamlanamadığı için demokrasi de yerleşmemektedir. Uluslaşma sürecinin tamamlanmamış olması nedeniyle birbiriyle rekabet hâlinde çok sayıda kimlik (ulusal, etnik, dinsel, mezhepsel vs.) bulunmaktadır. Tüm bu farklı kimlikler Batıda da mevcuttur ancak bunlar arasında bir uzlaşma sağlanabilmiştir. Orta Doğu'da ise bu kimlik türlerinin her biri diğerlerini dışlayıcı nitelik taşır. Neredeyse tüm alt kimlikler ulusal kimliğe meydan okuduğu için demokratik vatandaşlık bilinci tam olarak yerleşmemiştir. Bu nedenle, çatışma ve istikrarsızlıkların hâkim olduğu bölgenin bir diğer özelliği de bu çatışma ve istikrarsızlıkların temelinde kimlik sorunlarının yatmasıdır. Kimlik sorunları, siyasal veya ekonomik sorunlar gibi üzerinde kolaylıkla pazarlık yapılamadığı için ölümcül çatışmalara dönüşmektedir. Orta Doğu'da ümmet kültürü hâkimdir ve Avrupa'daki vatandaşlık

algısının aksine temel algılar kan bağları (aşiret) veya dindaşlık ve mezhepdeşlik çerçevesinde şekillenmektedir. Bu bağlamda Orta Doğu'nun inanç toplumlarından oluştuğunu söyleyebiliriz. İnanç temelli kimlik çatışmaları, toplumsal gerçeklerle örtüşmeyen siyasal sınırlarla birleşince, ortaya çözümü neredeyse imkânsız kanlı sorunlar çıkarmaktadır. Bu nedenle Orta Doğu'daki sorun ve çatışmalarda soğukkanlılık değil, tarafgirlik, bağlılık/adanmışlık ve duygusallık temelinde Machiavellist bir anlayış hâkimdir. Bu nedenle Orta Doğu, aynı zamanda ülkelerin terörist örgütleri birbirlerine karşı desteklediği bir coğrafyadır (Özdemir, 2014: 479-480).

Kemal Karpat'a göre (2001: 49) teritoryal devlet ve Batı'nın anladığı ulus devlet kavramlarının her ikisi de görünüşte başarılı bir şekilde benimsenmelerine rağmen, bölgenin tarihsel deneyimine, siyasal kültürüne ve cemaat anlayışına yabancı kaldığı için orta doğuda vatandaşlık konusunda problemler yaşanmaktadır. Ulus temeline dayalı, hem özgürlüklerinin bilincinde ve sorumluluğunda olan hem de bu özgürlüklerin koruyucusu otorite olarak, devlet otoritesini gören bir vatandaşlık olgusunun, Orta Doğu Arap toplumlarında geçerli olduğunu söylemek güçtür. Çünkü Orta Doğu'daki "ulus" kavramı, bölgenin kendi etnik ve dinsel cemaat örgütlenme sisteminden gelen bir ulus anlayışı üzerine kuruludur. Birleştirici bir unsur olarak görülen İslam içerisindeki bölünmeler ve sömürgeci dönemde etnik kimliklerin kasıtlı olarak ön plana çıkarılmış olması gibi nedenlerle vatandaşlık meselesi daha da sorunlu bir hale gelmiştir. Bunların yanı sıra Orta Doğu'da aşiret yapısının halen varlığını sürdürüyor olması da, kimliklerini aşiret üyeliği üzerine kuran bireylerin siyasi çerçeve içerisinde kendilerini hangi otoriteye karşı sorumlu hissedecekleri konusunda da rahatsızlık yaratmaktadır." Bu yapı içerisinde, zaten devleti meşru bir otorite olarak görmeyen aşiret üyeleri devlet otoritesinden hiçbir beklentisi olmadan geleneksel yaşantılarını devam ettirebilmektedirler (Erdem, 2013: 230).

Modernite projesi, din karşısında, bireyin anlam ihtiyacını giderecek sahici seçenekler ve var oluş sorununa yönelik etik önermeler üretilmediği için krizdedir. Bugün petrol üretmeyen Arap ülkelerinde mezhep farkları, aşiret yapıları ve din kökenli siyasi grupların varlığı, ulus oluşturma sürecinin henüz başarıya ulaşmadığını açıkça göstermektedir. Petrol üreticisi ülkelerde tek ürüne dayalı ekonomide devletin etkin ol-

duğu, girişimci orta sınıfın gelişemediği, dikey mobilizasyonun liyakate değil de, patronaj ilişkiye göre belirlendiği bir ekonomik yapı, küreselleşme olgusuyla karşılaştığı 1990'lardan itibaren ciddi bir sarsıntı geçirmeye başlamıştır. Bu ekonomik yapı, demokratik talepleri sistemin merkezine taşıyacak bir sivil alanın oluşumunu da engellemiştir. Orta Doğu'da devletten özerkleşmiş ve siyasal taleplerde bulunacak girişimci sınıfın olmayışı, devlet toplum ilişkisinin demokrasi yönünde dönüşmesini engellemektedir (Yılmaz, 2010: 70).

Batılı devletler "din" sorununu yüzyıllar önce çözdüler. Sonunda, Batı'da ulus devlet kendini din'in üstünde bir yere koyarken, Doğu'da çatışma devam ediyor. Ancak, her iki tarafın ulus devlet ortak paydasında devam etmelerinin bir sonucu var. Birlikte tanımladıkları bir alanda "insan"ı veya "birey"i dışlıyorlar (Kentel, 2006). Bugün Orta Doğu'nun ulus devletleri güçlü olmanın "üniter" olmaktan geçtiğini değişmez bir sabite gibi kabul ettiklerinden ve üniterliğin devletin tekil olan birliğinden değil, bireylerin çoğul olan birliğinden geçtiğini pek görmek istemiyorlar.

Ulus Devlet ve Türkiye

Türkiye özelinde ise ulus devlet modelinin ortaya çıkışının dinamikleri 1918-1922 yılları arasında Anadolu'da çeşitli örgütlenmeler ve kongreler vasıtasıyla kendisini bir asli kurucu iktidar olarak kurma çabalarından ve bu çabaların başarıya ulaşmasını sağlayan çeşitli askeri zaferlerden beslenmiş ve Cumhuriyet'in ilanı ve Halk Fırkası'nın yaklaşık yirmi yıl sürecek iktidarı döneminde belirgin bir biçimde şekillenmeye başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan milliyetçilik, Avrupa imparatorluklarının/hanedanlıklarının millî devlete dönüşme yöneliminin gecikmiş bir tekrarı sayılabilir (Bora 1999: 15) ve Balkan Savaşları'nda alınan ağır yenilgilerden Rus tehdidine, imparatorlukta yaşanan ayrılıkçı hareketlerden yeni bir aydın-bürokrat sınıfının ortaya çıkışına uzanan bir düzlemde farklı nedensellikler tarafından "icat edilmiş" bir ideoloji olarak değerlendirilebilir. Devletin, toplumun ve bireyin topyekün dönüştürülmesi amacını hedeflemiş ve bürokratik teknolojilerin gelişimi ile atbaşı gitmiş olan Türk uluslaşma sürecinin

(Açıkel 2002: 118) bu yeni ideolojisi “biz kimiz?” sorusuna cevap vermeye çalışan hummalı bir entelektüel mesaiden de istifade etmiştir.

Türk ulusçuluğu için dönüm noktası, yukarıda saydığımız kaynakların düşünsel repertuara alındığı ve ulus devletin tevarüs edip inkişaf ettireceği sayısız uygulama ve fikrin ortaya çıktığı bir dönem olan, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) muktedir olduğu yıllara rastlamaktadır. Bu dönemde İTC'nin meşrutiyet rejiminin ve vatanın selameti için toplumu seferber etmeye ve toplumun bütün birimlerinin “terakki”yi gerçekleştirmek için birleşmesi gerektiğini vazetmeye dönük politikaları, ulusçuluk dozu giderek yükselen bir biçimde hayata geçirilmiştir. Cumhuriyet ile birlikte Kemalist iktidarın kurmaya çalıştığı ulus devlet ekseninde ulusçuluk, İTC döneminden farklı olarak, kurucu bir ideoloji rolünü üstlenmiştir. Bu ideoloji ile birlikte Kemalist iktidarın ulus devlet hayali gerçeğe dönerken ulusal habitus da biçimlenmeye başlamıştır. Artık halk, Osmanlı'da olduğu gibi sadece denetlenmemekte aynı zamanda da büyük bir değişime tabi tutulmaktadır. Bu haliyle Türk milliyetçiliği ve Türkiye'deki ulus devlet modelinin kuruluş süreci Peter Alter'in deyişiyle bir tür “reformcu milliyetçilik” örneği kabul edilebilir. Ulus devlet modelinin bir dizi ve köklü toplumsal ve siyasal reform üzerinden şekillendiği bu anlayış içinde bürokrasi ve ordu reformun aslı taşıyıcıları olarak öne çıkarlar. Bu reform projesi içinde ulusal habitusun bünyesinde yer alan çoklu eğilimler bütünü bir dizi dönüşüme tabi tutulur. Söz konusu dönüşüm sürecinde bireylerin ulusal habitus üzerinden yurttaşlık bilincini içselleştirmeleri için sadece reformlardan değil; aynı zamanda kurgulanmış bir dizi söylemsel formasyondan yararlanılır. Anthony Smith'in “köken mitleri” dediği bir dizi mit ulus devlet modelinin kuruluşu sırasında milliyetçi bir söylem üzerinden yeniden üretilir. Smith'e göre; öncelikle zaman, konum, soy gibi temeller üzerinden ulusun tarih sahnesine ilk ne zaman çıktığı, anayurdunun neresi olduğu, atalarının kim olduğu sorularına bir yanıt verilir. Buna ek olarak mevcut politik programın başarısı, ulus-devletin başarılı bir biçimde inşası ve ulusal habitus üzerinden sağlanacak “ben-biz dengesi”nin tam anlamıyla tesis edilmesi için bir “altın çağ” miti de işlenir. Bu mit genelde ulusun bir zamanlar dünya üzerindeki ya da en azından bölgesel düzeydeki hâkimiyetine ve başarısına atıfta bulunur (Türk, Bahar 2011: 201-225).

Bugün Türk siyasal hayatının yapısal dinamiklerine yön veren dinamiklerin ulus devlet modelinin biçimleniş sürecinden bağımsız bir şekilde geliştiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Laiklik tartışmaları, ordunun siyasal hayatımızdaki kadim rolü, sermaye ve emek kesimlerinin temel kompozisyonu, sağ ve sol siyasal pozisyonların temel söylemsel karakteristikleri ya da popüler kültüre ilişkin yapacağımız tüm analizler bir biçimde ulus-devlet modelinin doğuşunu çevreleyen etmenlerle ilişkilendirilebilir. Bu türden bir bakış; Türkiye'deki ulus devlet modelinin biçimlenme sürecinin Türk modernleşmesinin yapısal niteliklerinden bağımsız olmadığına işaret edecektir.

Türk ulus devletinin kuruluş projesine baktığımızda, devleti ortaya çıkaran nedenler ile, yukarıda anlatılan ulus devlet modelini ortaya çıkaran nedenlerin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Avrupa'da ortaya çıkan ulus devlet formu, tarihsel süreçte, ekonomik, siyasal, toplumsal koşulların değişimi ile şekillenmiş, doğal bir sürecin ürünüdür. Türk ulus devleti bu süreci yaşayarak şekillenmemiştir. Hareketini tabandan değil, tamamıyla idarecilerin dayatmasından almıştır. Yani tam manasıyla bir ulus devlet inşa projesinin bir sonucudur. Bu projenin başlangıcı her ne kadar milli mücadele ve sonrası olsa da temeli, Tanzimat'a kadar uzanmakta ve bu dönemdeki Batıyı örnek alma uygulamalarında yatmaktadır. Türk ulus devleti inşası Millî Mücadele'nin tamamlanmasından sonra başlamıştır. Ülke düşman işgalinden kurtarıldıktan sonra hızla ulus devleti ve onun öznesi olan ulus yaratma projesi hayata geçirilmiştir. Sürekli değinildiği gibi bu proje Kemalizm'dir. Kemalist ulusçuluk, Osmanlıcılık, İslamcılık ve her ne kadar görüşlerine temel oluştursa da Türkçülüğü (Irka dayalı bir bütünleşmeyi) kabul etmemiştir. Yeni kurulan devletin ismi Türkiye Cumhuriyeti, ulusu da Türk ulusu olarak isimlendirilse de esasen etnik bağlanmayı değil kolektif kültürü ve aidiyet duygusunu esas alan mülki bir ulusçuluğu işaret etmektedir (Yıldız, 2004: 104).

Cumhuriyet'le birlikte kurulan ulus devlet, Kemalist kadro önderliğinde, kendisini meşrulaştıracak bir ulus tanımı yapma ve bu tanım çerçevesinde içeriğini doldurma çabasına girişmiştir. Bu anlamda Kemalist program, Osmanlı reform hareketlerinin devleti koruma maksadından ayrılarak, topluma yeni bir biçim vermeyi amaçlayan ve bu çerçevede vurgusunu daha radikal bir noktaya bir ulus yaratmaya yönelik bir

programdı (Aydın, 1999: 109). Oluşturulacak yeni devletin kurucu kimliği Türklük olmuştur. Ümmetten millete giden yol ortak dil, ortak kültür ve ortak duygudur. Ulus devlet olgusu, açıkça gözlemlendiği üzere ortak dil, kültür ve duyguda birleşmektir (Türkdoğan, 2005: 440). Sınırları çizilen bu ulusa söyle bir tanımlama getirilebilir; Türkiye Cumhuriyeti vatanı olup Cumhuriyet ülkesini benimsemiş, Batılılaştırılmış Türk kültürüne bağlı, Türkçe konuşan ve köken itibarıyla Türk olan herkes kamil, hakiki ya da öz Türk'tür (Yıldız, 2004: 17). Türk ulusal kimliğinin cumhuriyetçi tanımı en iyi ifadesini Cumhuriyet Halk Partisi programlarında bulmuştur. 1931 Programına göre "millet, dil kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyettir (Kaynar, 1999: 240). Aynı şekilde 1924 anayasasının 88. maddesinin ilk fıkrası şöyledir; "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk itlak olunur." Bu tanımlardan anlaşılacağı gibi Kemalist ulusçuluk ırkçı değildir. Ulusal topluluğu Türklük temelinde tanımlayarak etnik farklılıkları reddetmiş, yok saymayı tercih etmiştir. Bu nedenle Kürt, Laz, Çerkez, Arnavut gibi farklı kimlikleri kabul etmemiş ve bunları bir üst kimlik olan Türk kimliği içerisinde eritme amacı gütmüş böylece homojen bir toplum yapısı oluşturma gayreti göstermiştir. Bu doğrultuda gerek Yunanistan ile karşılıklı nüfus mübadelesi yapılarak gerekse de zorunlu göçlerle, devlet sınırları içerisindeki azınlıkların en alt seviyeye çekilmesi sağlanmıştır. Böylece bir Türk coğrafyasının yaratılması sağlanmıştır. Bu nüfus hareketlerinin bir sonucu olarak, görece homojen bir nüfus temelinde Türk ulus devleti şekillenmiştir (Keyder, 2004: 97).

Modern Ulus Devlet, Fransa geleneğiyle Türkiye'ye girdiğinden ve öncelikle Fransız siyasal bilimci Bodin'in siyasal kuramlarından besleniyordu. Gerçekten de 1932-33 yıllarında çıkan ve dönemin siyasal iktidarına fikir ve siyaset üreten Kadro dergisi, birçok Kemalist Marxist'in kaleminden Bodin'in görüşlerini Türkiye'ye uyarlamayı öneren yazılarla doludur. Bodin'e göre merkezîyetçilik, mutlakîyetçi bir devlet anlayışıyla "bir çokluğun (bir şehir, bir eyalet halkından fazla bir çokluğun) bir hükümdara (bir prens), bir hükümdarın iradesine ve menfaatlerine tâbi kılınması hadisesiydi." Modern mutlakîyetçi ulus devletlerin etkisinde kalan Kemalist aydınlar da Osmanlı çoğulcu toplum yapısını yansıtan "Özerk Cemaatler Topluluğunu" eleştirerek Türkiye'nin tek ulus öncü-

lüğünde ve kültür birliğinde merkezîleşmesini şöyle savunuyorlardı, "...yeni Türk vatani, eski Osmanlı Türkiyesi gibi bütün anasını birbirinin aleyhine yansıtan, perişan bir (Dağınık insanlar Memleketi) değil muayyen prensipler ve gayeler etrafında birleşmiş insanların müşterek ihtiyaçlarına ve zaruretlerine göre hazırlar" (Yıldırım, 1995: 26). Fakat bu müşterek ihtiyaçlar ve zaruretler genelde devletin tepesinde yer alan kişilerce yukardan aşağıya baskıcı bir şekilde dayatılırken aynı zamanda bu ihtiyaçların ve zaruretlerin belirlenmesinde de üst kadroların istekleri öncelikli olarak belirlenmiş ve bunlar yukardan aşağıya doğru baskıcı yollarla aktarılmaya çalışılmıştır.

Yeni kurulan ulus devlet ile onun meşruluk temeli olan halkın örtüşmesi birbirini tamamlaması, gerçekleştirilmesi gereken en temel problem olmuştur. Bu amaçla toplumun her alanında, sınırları çizilen Türk kimliğinin, topluluk tarafından özümsemesine yönelik bir çok inkılâp süratle gerçekleştirilmiştir. Türk Devriminin gerçekleştiricileri tarafından yeni bir toplumsal örgütlenme için geçmişin sosyokültürel gelenek ve simgelerinden kopulması, yerlerine yenilerinin getirilmesi gerekli görülmüştür. Terk edilmek istenen gelenek ve simgeler Türk toplumunu geçmişe yani Osmanlı'ya veya bir başka açıdan Doğu'ya ve İslam dünyasına bağlayan öğelerdi. Türk ulus devleti yeni gelenekler oluşturmak ve yeni simgeler üretmek zorundaydı. Aksi takdirde geçmişle bağı koparmak ve ulus devlet sistemini yerleştirmek mümkün değildi. Bu nedenle Kemalist ulusçuluğun temel prensibi laiklikti.

Batıda yaşandığı biçimiyle klasik modern devlet yapılanmasının temeli, bireylerin kendisine vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu ulus devletler oldu. Bu aynı zamanda relativizmin üretebileceği muhtemel kaotik bireyler dünyasının, bir üst kurum tarafından meşru bir biçimde zapturapta alınmasının ifade etmekteydi. Dolayısıyla ulus kimlikleri, geleneksel kültürden, tarih ve coğrafyadan türetilse de, büyük ölçüde bir 'yaratı' olarak tarih sahnesine çıktılar. Bireyler ise kimliklerini bu ulusların doğal parçaları olmaları sayesinde elde etmekteydiler. Diğer bir deyişle ulusun onu meydana getiren bireye önceliği bulunmaktaydı ve bu anlayış devletin de meşruluğunun garantisi oldu. Çünkü devletler ortak aklın yoğunlaştığı ve somutlaştığı kurumsal yapılar olarak, ulusun çıkarlarını 'muhakkak ki' tek tek bireylerden daha iyi bileceklerdi. Böylece modernlik, bireyler arasında eş düzeyli hak eşitlenmesine dayanan bir homojenizas-

yonun yaşandığı; buna karşılık o bireylerle bağlı oldukları ulus devlet arasında net bir hiyerarşinin söz konusu olduğu toplumsal bir var olma biçimi üretti.

Türkiye gibi ülkeler ise bu denklemin bireysel hak tarafından ziyade, devletle birey arasındaki hiyerarşik meşruiyete ağırlık verdiler. Bir yandan gayrimüslim vatandaşlar cemaat üyesi olarak algılanırken; Türk toplumu 'sınıfsız, imtiyazsız kaynaşmış bir millet' olarak tanımlandı. Böylece 'millet çıkarını' savunmak da doğal olarak devletin uhdesine alındı. Ne var ki buradaki 'millet' artık gayrimüslimleri içermemekteydi; çünkü onların milletin dışında cemaatler olduğu açıktı... Söz konusu anlayışın genelde Türk toplumu tarafından da paylaşıldığını vurgulamak gerekir; aksi halde gayrimüslim azınlık cemaatlerine yönelik doğrudan devlet eliyle sınırlayıcı politikalar üretilirken, buna hiçbir toplumsal tepkinin gelmemesi ve toplumun bu uygulamaları görmezden gelmesi kolayca açıklanamaz. Bu ortam geçen yüzyılın neredeyse sonuna kadar gayrimüslimlere yönelik yaklaşımın arka planını oluşturdu (Mahcupyan, 2004: 3). Benzer bir durum Kürtler için de geçerliliğini günümüze kadar sürdürmüş ve Kürt vatandaşlara yönelik politikaların geliştirilmesinde belirleyici bir rol üstlenmiştir.

Türkiye ulus devleti cumhuriyetin kurulduğu yıllardan kalma modası geçmiş bir ulus devlet anlayışına sahiptir. Şüphesiz bu durum Türkiye'de son 30 yılda Türkiye'de ve dünyada meydana gelen değişimleri göz önüne aldığımızda bu ulus devlet yapısının bu değişimler ışığında varlığını devam ettirmesi pek mümkün görünmemektedir. Eski ulus devlet yapısı ve anlayışıyla yeni sorunların üstesinden gelmek zor görünmektedir. Türkiye'nin gelecekte meydana gelecek riskleri de göz önünde bulundurarak toplumsal yapıyı yeni sorunlara ve krizlere ekonomik siyasal sosyal ve kültürel bakımdan dayanıklı bir toplumsal yapıya dönüştürmek zorundadır.

Günümüzde insanların etnik dini grup ya da ulus kimlikleriyle tanınmak için daha çok ön plana çıktığı bir dönemde yaşıyoruz. Her birey kendini ait hissettiği kimlikleriyle var olma tanınma ve bu kimliklerine saygı duyulmasını eskisinde daha fazla istiyor. Bugün bireysel kimlikler daha görünür hâle geldi. Bireysel kimliklerin tanınması ile ilgili haklar daha çok talep edilmeye başlandı. Kimlik temelli bu tanınma mücadeleleri özellikle farklı dini etnik veya başka türden grupları barındıran top-

lumlar için çok kültürcülük tartışmalarını da beraberinde getirdi. Türkiye cumhuriyeti varlığını devam ettirebilmek için bünyesinde barındırdığı farklı etnik dinî ve kültürel unsurları kucaklayıcı homojen bir ulus devlet anlayışından daha şeffaf daha demokratik daha yerel katılım ve esneklik gibi unsurlara ağırlık veren bir ulus devlet yapısına dönüşmesi gerekmektedir. Özellikle son yıllarda Kürt sorunuyla birlikte yapılagelen tartışmalar demokratik açılımlar ve yeni anayasa tartışmaları gelecekte böyle bir yapıya imkân vermesi muhtemel gözükmemektedir. Aksi takdirde klasik ulus devlet tezleriyle ve refleksleriyle dünyanın küresel etkilerinin kaçınılmaz olduğu bir dünyada içine kapalı bir şekilde sorunlarla baş etmesi mümkün gözükmemektedir.

Ulus devlet tanımındaki ulus kavramı, bizim geleneğimizin, bizim kadim kültürümüzün ve bizim zihin haritamızın; kısaca söyleyecek olursak bizim hikâyemizin bir nesnesi değildi. Bu nedenle esasen Avrupa siyasi ve sosyal serüveninin tamamen kendi özgün şartlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan/çıkartılan ulus ve onun devlet formu, bize çok fazla bir şey ifade etmemiştir. Bundan dolayı olsa gerek 1923'lerde başladığını söyleyebileceğimiz ulus inşa çabaları -soğuk savaşın yarattığı şartlarda işe yarıyor gibi görünse de- başarılı olamamış; İkinci Harbi müteakiben yaşanan süreçte bırakınız tahkim olmayı devamlı zayıflamıştır. 1923'lerden 1950'lere kadar olan dönemde girilen ulus inşa çabaları devletle toplumu birbirinden uzaklaştırmış; bu uygulamalar tabii olarak resmi tavrın dışında ve fakat ona paralel milliyetçiliklerin doğmasına neden olmuştur. Söz konusu bu paralel milliyetçilikler, siyasi alanda da etkilerini göstermekte gecikmemişler; resmi tavrın dışında ona paralel ve ona rakip millî/millîci bu tür siyasal hareketler, ahaliden her zaman daha fazla destek görmüşlerdir. Bunun farkında olan dış güç odakları verili sosyal ve siyasal zeminden hareketle, hemen her zaman kendileri açısından suistimâl edebilecekleri uygun bir siyasal ve toplumsal kamuoyunu bulmakta zorlanmamışlar; bu ise Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının her geçen gün bir miktar daha aşınmasına neden olmuştur (Eryiğit, 2013).

Sonuç

Sonuç olarak, ortaya koymaya çalıştığımız tüm bu etkenler toplumsal, ekonomik, siyasal ve askeri dönüşümlerin yaşandığı Orta Doğu'da ulus devlet tecrübesi tatminkâr bir deneyim olmamıştır. Orta Doğu'daki Arap devletlerinin çoğunluğu II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge yönetimlerinden kurtularak bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Yeni devletlerin siyasi iktidarları geleneksel ya da anayasal monarşiler, cumhuriyetler şeklinde zuhur etmiş ancak zaman içinde bu yönetim biçimleri, tek parti yönetimleri, askeri diktatörlükler ya da başka adlar altında ama hep otoriter rejimler yönünde bir gelişme göstermişlerdir. Hiç şüphesiz bunda Orta Doğu toplumların tarihi toplumsal ve dinî mirasının etkisi olduğu gibi batılı devletler tarafından şekillendirilen ulus devlet yapıları ve bu ulus devletin kendi sınırları içinde yaşayanları türdeşleştirerek devam edeceğini sanan yerli Batılı yöneticilerin de oldukça önemli bir etkisi vardır.

Bu çalışma, Orta Doğu Arap toplumlarının tarihsel mirası, sosyoekonomik ve sosyopolitik yapısı ile bu toplumlarda şekillenen ulus devlet yapısı arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak Orta Doğu toplumlarında yaşanan çeşitli sorunların ulus devlet olmaktan kaynaklanan ya da ulus devlet formasyonunu sadece tek biçimli olarak tecrübe etmesinden kaynaklandığını savlamaktadır. Modern devletin günümüzdeki yüzü olan ulus devlet içinde bulunduğumuz zamanda değişim ve dönüşüm içinde olmasına rağmen Orta Doğu bu dönüşüme halktan gelen taleplere rağmen direnmekte ve bu durum sorunların daha da kalıcı ve kronik hale gelmesine yol açmaktadır. Orta Doğu'da güncel sosyal ve siyasal hareketlerin odak alanı olan kimlik sorunlarının kökleştiği özel alan ve bu alanın ortaya çıkardığı meşruiyet problemi, devlete ait egemenlik ilişkilerini tanımlayan ulus devlet türü kavramları kısıtlı ve dar kapsamlı bir duruma getirmektedir.

Belki de bugün Orta Doğu'da ulus devlet olgusunun sarsıntı geçiriyor düşüncesine sevk eden en önemli etken, siyasal meşruiyetin ve egemenliğin yeni bir kırılma-evrim arefesinde olduğunu yaşanan gelişmeler bize açıkça göstermektedir. E.H.Car, tarihi, "geçmiş ile bugün arasında bitmeyen bir diyalog" olarak tanımlar. Batı dışı toplumların, Batı topraklarında doğmuş, büyümüş ve yaşayan ulus devlet modelini terk etmesi zor

görünmekle birlikte; çünkü nasıl ki ulus devletler tarihsel şartların bir sonucu olarak kaçınılmaz olarak ortaya çıkmışsa bugün bu örgütlenme biçimini terk etmek yerine; kendi tarihsel, toplumsal, sosyolojik kökenlerine uygun olarak bu ulus devlet yapısını kendi özgün şartlarına uygun olarak dönüştürmek zorundadır. Aksi durumda Orta Doğu bitip tükenmek bilmeyen sorunların yaralarından kendisini kurtaramayacaktır. Türkiye özelinde ise ulus devlet tecrübesi biriktirdiği birçok sorunun üstesinden gelebilmiş ve hâlen demokrasi konusundaki çaba ve isteği devam etmekte olup en azından diğer orta doğu toplumları için bir hareketlenme ve dönüşüm kaynağı olacaktır. Yaşanan her deneyim, süreç içinde Orta Doğu halklarının aydınlanmasına ve kendi değerlerini geliştirmesine katkı sağlayacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

**Problems Posed By The Nation- State Formation in
The Middle East And Turkey**

*

Yaşar Yeşilyurt

Kırıkkale University

The Middle East is the most important center of civilization in which the concept of the state is different ethnically, culturally and religiously shaped. XX. By the establishment of nation states in the Islamic world, especially in the Middle East, since the first quarter of the century, national identities have been reinforced through nation-states by substituting national regional identities instead of the ummah, which has a religious social connotation and sense of belonging. The nation states in the Middle East, with authoritarian and personalized powers, are seen as a threat to globalization and a challenge to widespread understanding of sovereignty, and are forced to be resolved by the revival of ethnic and sectarian awakening. In the same way, when the emperors prepare the end of the empires by destroying the empires through the old world-order nation states, the politics is the scene where the new nation states are produced for the disintegration of the nation states. The September 11 incident is an important cornerstone for the exchange of political balances in the Middle East. After this date, Afghanistan and invasion of Iraq, clashes in Lebanon, the Arab Spring, the internal conflict in Syria, the developments concerning the Kurdish problem in Turkey's southeast has provided to be seen clearly the problems experienced by the nation state. The developments in the Middle East bring about the exploitation of the power gap brought about by the change or the evaluation of the opportunities of the transformation process in the region; the visits made by the different countries in the region, the visits made in the region, and the strife arising on these visits point out that there is a strategic force struggle in parallel. All these developments and the strategic backdrop, along with the controversies that are taking place, are reshaping after the

Arab Spring, and the structure of the nation states is setting the stage for conflicting policies of both internal and external international power centers. In this respect, the main argument of this article is that serious problems are experienced in the nation states of the Middle East and they will not come to a close in the short term. The nation states drawn on the scale as the basis of the problems in the Middle East and the ruling officials who take up the day-to-day leadership of these nation states are to build a state structure that is free from harm and centered on the interests of the West, and they must legitimate any way of continuing this. However, while the nation state, which is a Western state fiction, is based on the participation of the people in the Western countries, unfortunately this principle has not been applied to the countries of the Middle East. It is necessary to see the Arab Spring in the Middle East as an end to the efforts and desire of the people to re-transform the state. until today the establishment of the nation state in Turkey remains a very serious problem with face to face. The nation-state that was established with the Republic tried to bring about a new nation and a sense of citizenship built on a framework that tries to shape society from the top down and is based on social engineering. This new understanding of the nation has been a source of various problems throughout the history of the Republic, since it is based on a foundation that ignores different cultural religious ideas and understandings in the direction of a constructed nation and its nation-state understanding. This maintenance fashion dating from the year in which the nation-state of the Republic of Turkey was founded understanding of history has a nation-state. Surely this situation in Turkey Turkey in the last 30 years and that changes the structure of the nation state we take into consideration the changes occurring in the world is unlikely to sustain the presence of light. It seems difficult to come up with new problems with the old nation-state structure and understanding. Turkey's occurring in the future risks to the social structure of the new problem, considering the political and economic crisis must transform social and cultural aspects of a durable social structure. Today, we live in a turning point where people are more prominent to be recognized by ethnic religious groups or national identities. Every individual wants to be recognized and to be respected by their own identities. Today, individual identities have become more visible. Rights to recogni-

tion of individual identities began to be demanded more. These identity-based recognition struggles have brought about multiculturalism debates, especially for societies with diverse religious ethnic or other species groups. Turkey must become a nation-state structure giving weight to different ethnic, religious and cultural elements embracing a homogeneous nation state concept from factors such as more transparent, more democratic local participation and flexibility within its structure in order to maintain the existence of the republic. Particularly in recent years, it is likely that discussions, debates, democratic initiatives and new constitutional debates held together with the Kurdish question will enable such a structure in the future. Otherwise, it seems impossible to deal with problems in a closed world, with classical nation-state theses and reflexes, in a world where the global effects of the world are inevitable.

The concept of nation in the definition of nation state, our tradition, our culture of ours and our mind map; it was not an object of our story if we were going to say it briefly. For this reason, the nation and its state form which emerged / emerged as a result of essentially its own unique conditions of European political and social adventure, did not mean much to us. So the nation-building struggle that we can say in the beginning of the 1923s-even though it seems to work in conditions that created the cold war-has not been successful and has always weakened. From 1923 to the 1950s, the nation-building struggles that started in the era had distanced the state from the society; these practices naturally led to the emergence of nationalism parallel to but not in the official attitude. In other words, these parallel nationalisms were not delayed in showing their influence on the political scene; such political movements parallel to and contrary to the official attitude, national / national, have always received more support. Turkey existence of the nation-state structure by putting more out of this national side and in the framework of a democratic nation-state structure by removing the foreground will be able to survive in competition with the Western nation-state.

Kaynakça / References

- Açikel, F. (1996). Kutsal mazlumluğun psikopatolojisi. *Toplum ve Bilim*, 70, 153-196.
- Akengin, H ve Gürçay, H. K. (2014). Coğrafya, demokrasi ve yönetim sorunu üzerine bir bölgesel değerlendirme: Ortadoğu ve Kuzey Afrika Örneği. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 19-40.
- Akpınar, M. (2012). *Orta Doğu'daki dönüşüm ve Türkiye*. Turgut Özal üniversitesi, Ekonomik Sosyal ve Siyasal Araştırmalar Merkezi(ESSAM), Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.
- Atlıoğlu, Y. (2009). *Orta Doğu'da devlet kavramı ve otoriterlik*. 11 Mart 2017 tarihinde http://www.bilgesam.org/incele/1327/-orta-dogu%E2%80%99da-devlet-kavrami-ve-otoriterlik/#.Vw9xOd_R94dU adresinden erişildi.
- Aydın, S. (1999). *Kimlik sorunu ulusallık ve Türk kimliği*. 2. Basım , Ankara: Öteki Yayınevi.
- Bora, T. (1999). *Türk sağımin üç hali*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Childe, G. (2007). *Tarihte neler oldu?*. 4. Baskı, (Çevirenler: Alaeddin Şenel-Mete Tunçay). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Coşgun, M ve Zarplı, Ç. (2015). Ortadoğu'da uluslaşma sorunu üzerine bir deneme: Modernlik. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt 4, Yıl: 4, Sayı: 8.
- Davutoğlu, A. (2004). *Stratejik derinlik*. İstanbul: 19. Baskı, Küre Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2002). İslam Dünyasının Siyasi Dönüşümü: Dönemlendirme ve Projeksiyon. *Divan*, 1-50.
- Doster, B. (2013). Arap Baharı'ndan demokrasi beklemek. *Orta Doğu Analiz*, 5(50),55-60.
- Erdem, D. F ve Erdem, Ç. (2013). "Orta Doğu'da otoriter rejimler: Orta Doğu Arap toplumlarının tarihsel, siyasi ve sosyoekonomik yapısı üzerinden bir değerlendirme". 10 Mart 2017 tarihinde http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu14makale/de_mirhan_fahri_erdem_cigdem_erdem.pdf adresinden erişildi.

- Eryiğit, S. (2013). Ulus-ulus devlet ve millet / milliyetçilik soruşturması üzerine bir değerlendirme. 10 Mart 2017 tarihinde <http://turkyurdu.com.tr/658/ulus-ulus-devlet-ve-millet-milliyetcilik-sorusturmasi-uzerine-bir-degerlendirme.html> adresinden erişildi.
- Habermas J. (2001). Avrupalı ulus-devlet. (Çev: İsmail Türkmen). *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, (Der: Mustafa Armağan). İstanbul: Şehir Yayınları.
- Karpat, K. (2001). *Orta Doğu'da Osmanlı mirası ve ulusçuluk*. (Çev: Recep Boztemur). Ankara: İmge Yayınları.
- Kaynar, R. (1999). Necdet Sakaoğlu, Atatürk düşüncesi (Sorular Konferanslar), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Kentel, F. (2006) Birlikte yaşamak üzerine çocukça çeşitlemeler. 10 Mart 2017 tarihinde <http://www.gazetem.net/ferhatkentel.asp>, adresinden erişilmiştir.
- Keyder, Ç. (2004). *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliğine*. 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kışlakçı, T. (2011). *Arap Baharı*. İstanbul: Mana Yayınları.
- Lewis, B. (2000). *Orta Doğu'nun çoklu kimliği*, (Çev: Mehmet Harmancı). İstanbul: Sabah Yayınları.
- Mahçupyan E. (2004). Türkiye'de gayrimüslim cemaatlerin sorunları ve vatandaş olamama durumu üzerine, *Tesev Demokratikleşme Programı Direktörü* Haziran.
- Mazman, İ. (2014). Orta Doğu'da Ulus-devlet projesinin çıkmazları. Uluslararası 1. Orta Doğu Sempozyumu Bildirileri, I. Cilt, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları: 1,
- Ortaylı, İ. (2012). *Yakın tarihin gerçekleri*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Önder, M. (2012). Arap Baharı sonrasında Orta Doğu'daki düzen, *Uluslararası Stratejik Tahlil ve Araştırmalar Merkezi (USTAD)*. No: 18, Mardin. 09 Mart 2017 tarihinde http://www.ustad.org.tr/dokuman/bahar_sonrasi_duzen.pdf adresinden erişilmiştir.
- Özdemir, H. (2014). Türkiye jeokültürü ve Orta Doğu bağlantısı. Uluslararası 1. Orta Doğu Sempozyumu Bildirileri, Kırıkkale: I. Cilt, Kırıkkale Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları: 1,

- Özkul, M. M. (2011). Ortadoğu'daki Halk Hareketlerinin Kaldıraçları: Küreselleşmenin Çelişkileri, İslami Düşünce ve Katılım, 09 Mart 2017 tarihinde <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/download/5000049777/5000047066> adresinden erişilmiştir.
- Özmen, S. (2001). *Orta Doğu'da etnik, dinî çatışmalar ve İsrail*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Şahin, K. (2009). *Küreselleşme tartışmaları ışığında ulus devlet*. İstanbul: Yeniüzyıl Yayınları.
- Şentürk, D. (2003). *Orta Doğu'da Arap Birliği rüyası ve Saddam'ın Baas'ı*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Taş, R. (2012). Orta Doğu'daki gelişmelerin ekonomik anlamı ve küresel, bölgesel ve Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri. Turgut Özal Üniversitesi, Ekonomik Sosyal ve Siyasal Araştırmalar Merkezi (ESSAM), Ankara: *Turgut Özal Üniversitesi Yayınları*,
- Tekin, F. (2012). Sınırlar, bölgesel kimlikler ve ümmet tasavvuru. *Milel ve Nihal Dergisi*, 9(3), 157-175.
- Turan, Ömer (2002). *Tarihin başladığı nokta Orta Doğu*. İstanbul: Step Ajans Yayınları.
- Türk, H. B. (2011). Türkiye'de Ulus-devlet formasyonunun ortaya çıkış sürecini habitus kavramı üzerinden okumak. *Bilig*, 57, 201-225.
- Türkdoğan, O. (2005). *Türk ulus devlet kimliği*. Birinci Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Yerasimos, S. (2002). *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Yıldırım, E. (1995). *Türkiye'nin modernleşmesi ve İslam*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Yıldız, A. (2004). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene; Türk Ulusal Kimliğinin Etno Seküler Sınırları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, S. (2010). Orta Doğu'ya demokrasiyi getirmek, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 3(5),63-82.
- Yiğit, Ş. (2007). Modern bir yanılısama: Nasır'dan günümüze mısır ulus-devleti. Ortadoğu'da Yönetim ve Siyaset Sempozyum Sunumu, İstanbul: *Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları*.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yeşilyurt, Y. (2018). Orta Doğu'da ulus devlet formasyonunun ortaya çıkardığı sorunlar ve Türkiye. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 497-536. DOI: 10.26466/opus.405973